

Mahmut Tolon

GÖRGÜ

**BERABER YAŞAMANIN
Biz Farkında Değilken
DEĞİŞEN KURALLARI**

**Veya, Bakan Olmak İsteyenin, Eş Arayanın
Mutlaka Bilmesi Gerekenler!**

**Adabı Muâşeret - Etiket - Maniyer
Nezaket Kuralları - Ayıp Nedir?**

Tan Oral ve Oğuz Esen'in karikatürleriyle

S'İMGE

Mahmut Tolon

GÖRGÜ

Beraber Yaşamının Biz Farkında Değilken
Değişen Kuralları

2. Basım 2015

ISBN 978-.....

Kapak

İç Desenler:

Tan Oral - Oğuz Dicle

İletişim:

Mahmut Tolon

aa@

Ofset Basıma Hazırlık:

S'imge Edebiyat

simgeedebiyat@gmail.com

Baskı ve cilt:

Ankara Ofset Basım Matbaacılık...Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cad. Necatibey İşhanı Alt kat No. 93
Tel. 0312 384 50 63
İskitler - Ankara
Sertifika No: 17937

Mahmut Tolon

GÖRGÜ

**BERABER YAŞAMANIN
Biz Farkında Değilken
DEĞİŞEN KURALLARI**

İÇİNDEKİLER

1. Görgü veya Nezaket Kuralları:

Beraber Yaşama Savaşında Barış Yolları

2. İş Yerinde Kurallar:

Sidik Yarışı veya Benim Babam Senin Babanı Döver.. mi?

3. Toplumda Davranış :

Ana Kural Saldırgan Olma ve Gürültü Yapma!

4. Yemek Adabı ve Zaman

5. Seyahat, Asansörde, Trafikte

6. Selamlaşma ve Öpüş- me!

7. Yurtdışında iş seyahati

8. Hediye, Misafirlik

9. Ev Hali

10. İnternet Nezaketi, Cep Telefonu

11. Kadın, Erkek, Gençlik ve Nesiller Arası Çatışmalar

12. Sayın! Saymicez İşte! Sen misin, Siz misin?

13. Giyim Kuşam

14. Görgüsüz İnsanlarla Başetme, Sosyal Baskı ve Tavrı

15. Lisanda Görgü, Dilbilgisi ve Sosyal Sinyaller

16. Özür, Teşekkür ve Uzlaşma

17. Son Söz

18. Dizin

19. Bibliyografya

Giriş

Görgü her kişide bolca olan ama “diğerlerinde” az olan bir şeydir. Bazı satır arası sırlar vardır ki, okudukça-yaşadıkça-öğrendikçe, sanki başkalarını dinlemeyi öğretir. Diğerlerini fark edebilmek önemli bir aşamadır. İlişkilerde ve iş hayatında başarılı olma yolunu açabilir.

Her kişide bolca olduğu için, eminim kimsenin de görgü kitabı okumasına gerek yoktur. Ama her birimizde olan bu “görgü” bazılarına bazı yolları açabilirken, bazılarına açamıyor sanki? Yaşamda bir kaç kolaylık vermektir bu kitabın amacı, umarım yararlı olur.

İlk baskısından 4 yıl sonra son sayfasında isimlerini bulacağınız değerli sponsorlar sayesinde gelişmiş ve Tan Oral ile Oğuz Dicle’nin karikatürlüleriyle de zenginleştirilmiş bir ikinci baskı yapma olanağı oldu.

Umarım eğlenirsiniz.

Mahmut Tolon

Urla, Kekliktepe - Mart 2015

1. Görgü veya Nezaket Kuralları: Beraber Yaşama Savaşında Barış Yolları

Değişmeyen tek şey değişim. Görgü kuralları da çok hızlı değişebiliyor. Tek cümle ile “görgü farkındalığıdır” diyebiliriz. Zamanı -kendinin veya başkasının- iyi planla; kendini ve çevreni temiz tut. Unutma ki, gürültü kirliliği de yaşam alanını pisletir.

Park yerini kim kapacak?

Sıraya nasıl girilir?

Telefonda konuşurken ne önemli?

Çevremize baktığımızda ülkemizde genel kabul edilen normal davranışlar yok sanki. İnanılmaz bir çok seslilik var. Haydi gelin, eğlenerek bir kaç saat içinde bu sürtüşme noktalarına, fıtık olmadan, birlikte, bir çözüm getirmeyi deneyelim.

Beraber yaşama sanatı deyince bu kitap Kamasutra teknikleri -yani Hintlilerin ünlü seks pozisyonları öğretisi falan- anlatmaya çalışmayacak. Ama neredeyse aynı derecede somut bazı kurallar yaşamı basitleştirebilir. Görgü, esasında insanlar arası ilişkide yani

beraber olmada, ortaya çıkan tehlikeleri zaman içinde bertaraf ederek kendinizin ve toplumun lehine kullanma sanatıdır.

Öğrendikçe ve derinlemesine anladıkça keyifli ve eğlenceli bir olaydır nezaket. Etik de, esasında ahlak yani davranış biçimlerinin felsefi temelidir. Özellikle mesleki ama genel davranıştaki nezaketin kökeni diyebiliriz. Her türlü ilişkide hepimizin gönülden algıladığı ve alkışladığı bir sihirli davranış biçimi vardır; o da içtenlik. Bir sürü detay var, ama ben burada biraz da Çin ve Hindistan'daki âdetlere değinerek işin ana amacını özetlemeye çalışacağım. Hindistan ve Çin ne de olsa bu gemideki insanların beşte ikisini oluşturuyor. Biraz Anglosakson adabı, bir de bizler, yolun yarısından fazlası eder.

Gelin biz kapaktaki isimlerin hepsini görgü adı altında toplayalım. Yani bir anlamda nezaket, zarafet bilgisi -işleri pürüzsüz halledebilme becerisi- veya terbiye -ve terbiyesizlik-. Görgü tabii ki bir yaşam biçimi olarak bilinçli uygulanabilir, zaten hedef de budur. Zamanla özümсенip otomatik hale gelen bir davranış biçimi olarak da inanılmaz faydalar sağlar. Hepimiz ailemizde, sonra belki okulumuzda gördüğümüzü genelleyerek uygulamaya çalışıyoruz ve yoğun göç yaşanan ülkemizde çatışma ve korkarım şiddet ile neticelenen olayların içinde buluyoruz kendimizi.

“Benim bildiğim tek doğru!” dersek çatışma kaçınılmaz, en basitinden *“ukala”* diye bir etiket bir tarafınıza yapışır, daha inatçı iseniz belki daha somut bir şiddet ile karşılaşabilirsiniz. Acelemiz yok! Her zaman alçak gönüllü ve yapıcı bir yaklaşım için vaktiniz var! Vakit, bilinç oldukça genişleyen bir algılama olgusu.

Terbiyeli bir insan o anda kaybediyor gibi gözüксе bile takdir toplayandır. Uzun zamanda kazanandır. Karşıtınız da sizi, biraz muhasebesini yapınca, takdir edebilir. İzleyenlerin de inanılmaz bir yoğunlukla, olanları yorumladıklarından şüpheniz olmasın. Tabii o anki park yerini bir kabadayıya kaptırmak, genel huzur için bir çatışmadan kaçmak ödleliklik olarak ta algılanabilir ama unutmayın; daha akıllı olan, hep geri adım atar. *“Kabadayı”* olarak algıladığınız belki aslında kabadayı değil, görgüsüzdür, biçaredir?

Önemli olan kararlar hep genel birikimler ile, uzun süreçlerde verilir. Depreme hazırlık, depremden önce biten bir süreç; deprem olduğunda artık çok geç kalınabilir!

Günümüzde sadece yerel, yöresel değil, aynı zamanda uluslararası normlar hakkında da bir fikir sahibi olmak gerek. Çünkü insan kuş misali, bir orada, bir burada. Kadın mı önden merdiveni çıkar, erkek

mi? Bunun bile normu ülkeden ülkeye değişebilir ama mühim olan bir temel nokta var onu benimseyen için zaten bu tür kuralların önemsiz olduğunu da özümsemiş olacaksınız: Önemli olan gülümseyen, yardıma ve karşı tarafı dinlemeye hazır bir yaklaşım. Gerisi teferruat. Gene de ilginç olduğu için yazayım bazı batı ülkelerinde erkek önden çıkar. Aşağıdan kadının bacaklarını dikizlemesin diye(Almanya)! Bazılarında ise arkadan çıkar kadın düşerse tutabilsin diye(İngiltere)!

Kriz anında nasıl mı nazik olunacak? Muhtemelen kriz anına gelmesini önleyecek şekilde çalışarak birbirimize ve doğaya karşı nazik ve düşünceli davranabileceğiz. Malûm, acele işe şeytan karışır. Kafası kopmuş kaz gibi bir hâle gelince ne nezaket kalır, ne planlama, ne de görgü.

Görgü kuralları üzerine bolca kitap yazılmış ve bunlar bazı ülkelerde okunup benimsenmişlerdir. Bu kitabın yazılmasındaki esas neden, çoğu eski kitabın zamana ayak uyduramamış olması, bu kültüre yönelik bir bilinen, genel kabul gören kitabın olmaması ve hoşgörünün veya tahammülün çözüm olduğunun altını çizme ihtiyacından kaynaklanıyor.

Bu kitapta ‘*ayol insancılığı*’, yani yapmacık kişinin kendisini üstün görmesi hüsnü kuruntusunun dışı

vurumu olarak paylaşılabilecek bazı zürafat kurallarını veya “*incel incel de öyle ol*” türünden yaklaşımları yazmayacağım. Basit, çevreyi rahatsız etmeyen yaşama kurallarından bahsetmeyi amaçlıyorum. Tabii eğer sizin soluduğunuz havayla bile hakkınızdan fazlasını aldığınız kanaatinde olanlar varsa, onlarla daha güvenli olduğu için gene görgü kuralları çerçevesinde çatışmak gerekli olabilir. O kararı verecek tek merci de sizsiniz. Ama ülkeden ülkeye değişen yazılmış, yazılmamış kurallar vardır ve bazı evrensel kuralları da bilmek faydalıdır.

Evrensel olan ama aynı zamanda sürekli değişen bazı normalleri bilmek, yaşamı basitleştirir. Yemek nasıl yenir? Eminim okuma yazma bilen, bunu da biliyordur, ama asıl soru; “En az sürtüşme ve başkalarını rahatsız etmeden nasıl yenir? Belki de sırf bilgi eksikliğinden bazı insanlar sizinle birlikte yemek yemek istemiyorlardır” (Bakınız: ‘4.Yemek veya Sofra Adabı’)

Yaşam bir çatışmadır ve en az sürtüşme ile gereksiz sürtüşme kaybını önleme çabası. Görgü veya nezaket kuralları ise, çatışmayı en aza indiren verimi arttıran gereçler.

Dükkan sahibi: “*Lütfen arabanızı başka yere park ediniz!..*”

Araç sahibi: “*Efendim burası devletin yolu, park*

yasağı tabelası da yok. Onun için buraya park etmek istiyorum.”

Dükkan sahibi: *“Lütfen dedik ya uzatma Angus!..”*

“Kimin kime gücü yeterse” durumudur bu. Çözüm uzun vadede. Ancak yakında bir polis varsa kısa vadede olur, o zaman da döndüğünüzde bir patlak lastik veya arabanızda bir çizik ile karşılaşabilirsiniz..

Nezaket, etiket, adabı muaşeret kuralları veya görgü türünden başlıklarla, sosyal sinyalleşme ve kelimeler veya vücut dili ya da yaklaşımlar ile anlaşmayı adlandırıyoruz.

Karşınızdakini öldürmek mi istiyorsunuz? Öldürme işiye aşağılamak veya ona zarar vermek mi istiyorsunuz? Akıllıca bir yaklaşım değil. Bir öfke kontrolü sorunuz var. Ama belki de sadece yeterince yontulmamışsınız. Ailede gördüklerinizin ve bu yaşınıza kadar öğrendiklerinizin hepsi belki genel kabul gören davranış biçimleri değildir ve siz istemeden de olsa yaşamda durmadan oraya buraya çarpa çarpa ilerliyorsunuzdur? Bazı görgü kuralları, birçok gereksiz çarpışmayı ve zedelenmeyi önleyici yöntemlerdir; diğer bir anlatımla yaya gidebileceğiniz uzak bir hedefe daha çabuk (örneğin uçakla) ve daha rahat gitmenizi sağlayabilecek gereçler.

Trafikte kurallara uyarak Almanya’da 20 yıldır araç süren bir ‘Alamancı’, ülkesine gelince, küçük avantajlar için yapılan ihlalleri göre göre canavar ke-silebiliyor. Hele hele hata yapmadığından emin oldu-ğu bir anda trafik kontrolünde resmi makamlarla te-ması tam çözemediği zaman:

Polis (Üst): “Çek kenara!..”

Alamancı (Alt ama farkında değil): “Siz bana sen diyemezsiniz..”

Polis (Anlayamıyor): “Kardeşim verin şu ehliyeti-nizi.”

Alamancı (Hâlâ takılmış) : “Memur bey işte ehliye-tim. Kardeşiniz de değilim.”

Polis (Ehliyete baka-rak): “Ne kadar za-mandır Almanyada-sın?..”

Alamancı: “10 yıldır ama bana sen diye hi-tap edemezsiniz!..”

Polis: “Almanya’dan geldim diye ukalalık et-me! Ruhsat ve pasa-portunu da ver!..”

Alamancı: “^+%/()”

Farklı norm, alışkanlıklar ve anlık patlama noktalarının yoklanması.

“Nazik” illa “kırılgan” demek değildir, çok güçlü olunca da nazik olunabilir. Nezaket ile zamanı genişleterek çok anlamlı bazen hayati olacak zamanı kazanabiliriz ve gereksiz sürtüşmeden kaçınabiliriz.

Görgü adı üstünde, görmek geçirmiş olmak ve veya tabii ki ailevi deneyimden gelir. Bizler sadece görüp bildiğimizi kavrayabilen yaratıklarız. Korkunca, şiddete başvurma eğilimimiz veya kaçma eğilimimiz ortaya çıkar. Bunu aynı biyokimya mekanizmaları yönlendirir (Savaş veya kaç: Adrenalin salgılanması). Bir şeyi görmüşsek anlamış olma şansımız artar. Anne babaların eşek yüküyle para ödeyerek çocuklarına vermeye çalıştıkları eğitim de sonuçta görgü paylaşımının artmasını amaçlamakta. Ama tabii ahlaki eğitim olmadan sadece teknik eğitimse toplumsal belaya davetiye çıkartmaktan başka bir şey olamaz.

“Etiket” kelimesi de Fransızca adabı muaşeret demek. Basitçe kişinin üstünde taşıdığı yafta olarak da algılanabilir. Görgülü ve uzun yolları, zor davaları beraberce gidebileceğiniz bir dost veya iş arkadaşı arayışında olunca benzer dili konuşan, benzer şeylerden anlayan derinlikte bir insanı tercih etmeniz de doğaldır. Tüm bu kurallar yapmacık olmanıza dave-

tiye değildir, sadece daha az sürtüşme ile yol almanızı sağlayabilirler. ODTÜ felsefe hocası Ahmet İnam'ın söylediği gibi: *“Elbette huzurlu olunacak hedef o... Ama ölümdaki huzur değil; iç huzuru, mizah ve sevinçle... ‘Huzur’ diyorsunuz ya, eşekte de var huzur ..”*

İnam buna “etkin huzur” diyor, ben Alamancı Türkçemle “aktif huzur”. İnam'ın kelime seçimini daha çok beğeniyorum. “Proaktif” kelimesi de yabancı dillerde veya teknik lisanda kullanılıyor. “Yapıcı bir huzur”. İnsanlar arası iletişimde başkasının huzurunu kaçırmadan, onda beraberce artı değer yaratabileceği boyutta etkin bir huzur olup olmadığını da anlamak bir hedef; görgü veya nezaket de basitçe bunu en az kavga ile anlamanın öğrenilebilir bir yöntemi.

2) İş Yerinde Kurallar:

**Sidik Yarışı veya “Benim Babam
Senin Babanı döver...” mi?**

İş hayatındaki etiket basitçe şöyledir: “İşi olan arar”. Ast üst hiyerarşisini unutmak basit iletişimde, faydalı bir etkinliği de beraberinde getirir. Sonuçta bir özgüven veya zarafet işidir kimin kimi aradığı ve sekreteriyle mi arattığı veya arattıktan sonra gagalararak telefonda beklettikten sonra mı bağlattığı, yoksa basitçe kendisinin mi aradığı. Özellikle Ankara’da “gagalama düzeni” kriptolaşmış şekilde, “bakanın sekreterinin, daire başkanının sekreterine hava atması” şeklinde gerçekleşiyor ki bu da bizim paramızla caka satmaktan başka bir şey değil aslında. “*Dünyadaki en pahalı benzin neden bizde?*” diye sorarsanız, “Biraz da görgüsüzlükten” demek gerek. Makam arabaları saltanatı, özel kalem saltanatı, korumalar... Hepsini siz benzin alırken ödüyorsunuz. Bu kadar çok müdür olunca bolca kibir ortamı oluşuyor. Kötü niyetle falan değil, böyle bir ortamda herkes kibire meylediyor; mesele, ortamı sosyal baskı ile kişisel-

leştirmeden rahatlatmak ve daha alçakgönüllü bir ortama dönüştürmek zaten. Bir Alman atasözü “*Gurur ve aptallık aynı odundan yontulur*” der. “Kibir de bu yontulmanın çöpüdür” diye ilave edelim ve soralım: Hangi birimiz tamamen pirüpakız?

“Görgünün uzun vadeli bir görevi kibirden arınmaktır” diyelim. Ana kural: “Ne kadar basit ve direkt, o denli iyi”. Üstlerin, altların da mühim işleri ve esas görevlerinin bu işler olduğunu, her an onların emrinde olan robotlar gibi karşılama törenlerine gidip gelmekle yükümlü köleler olmadıklarını kavramaları, işin daha çabuk akmasında faydalı yaklaşımlar olabilir. Tabii makamlar geçicidir ve kişilerden ayrılır; bunun bilincinde olunması da, her amirden veya memurdan beklenemeyecek denli derin bir yaklaşım gerektirir.

Yetkili bir memursanız, vatandaşları giyim kuşam veya şivelerine göre sınıflandırmaktan, yargılamaktan, eğitmeye çalışmaktan vazgeçin. Çünkü ummadık taş baş yarabilir. Memur demek hizmetli, bir iş ile görevli insan demektir. Bunu hazmedin ve hizmet edin. Genel müdür veya rektör, komutan da hizmetlidir. Her an tercihan güler yüzle ve yardımsever bir şekilde hizmet eden kazanır. Çünkü emin olun, sizin işinizi yapmaya can atan başka bir sürü insan var ve bir kısmı da sizden daha iyi yapabilir bu işi.

Filozof Diyojen, bir gün çok dar bir sokakta zengin ve kibirli bir adamla karşılaşır. İkisinden biri duvara iyice yaslanmadıkça geçmek mümkün değildir... Mağrur zengin, kılığına, kıyafetine bakarak, hor gördüğü filozofa “*Ben bir serserinin önünden kenara çekilmem*” der. Diyojen, kenara çekilerek gayet sakin şu karşılığı verir; “*Ben çekilirim!..*”

Telefona yanıt vermek: Ben ailemden gördüğüm gibi telefonu “*Buyrun efendim*” diyerek açıyorum. Özel olarak da, normalde açan “*Ben falan filan, buyurun*” veya “*Günaydın, buyurun*”, çalan telefona iyi bir yanıt şekli. Bir iş yerinde ise, işyerinin ismi ve kendi isminizi söyleyerek açmanız doğrusu. Yani en kısa sürede en fazla bilgiyi vererek. Örnek: “*Yarımada Nokta Org, günaydın, ben Ayşe Alioğlu buyurun!..*”

“*Aliüü!*” veya “*Aloo!*”; karşı karşıya iki “*alo*” di-yeni bırakır. Arayan da ilk iş olarak kendini telefon-da tanıtmalı; “*Hepgezer Ticaret Ahmet Deligönül, günaydın / iyi günler*” gibi.

Genelde “*Size nasıl yardımcı olabilirim?*” gibi bir hitaptan kaçının, karşınızdaki kendisini yardıma muhtaç hissederse kimyası bozulabilir. “*Sizin için ne yapabilirim*” veya “*Size nasıl hizmet edebilirim*” demek, daha akıllıca bir yaklaşımdır; çünkü iş yerinde yapılan “*hizmettir!..*” Yardım, kazanç amacı olma-

dan yapılandır, gönüllü olandır. Tarifi gereği hekimin, hemşirenin, satıcının, müdürün, garsonun yaptığı yardım değildir!

“Aranınca geri aramak” bir görgü işaretidir. Siz cevaben arayamıyorsanız, sekreteriniz arayıp aranmanın algılandığını nazikçe paylaşmalıdır. Karşınızdakini önemseyecek kadar dingin olduğunuzun bir göstergesidir. Çok meşgul bile olsanız, becerikli bir sekreter veya özel kalem arama nedenlerinin çoğunu cevaben aramada öğrenip çok vakit kazandırıcı bir şekilde size iletebilir. Çok işinizin olduğu bir dönemde her telefonda basit nezaket kuralları sebebiyle çok vakit kaybedeceğinizden, bir sekreter bu işi sizin için çok vakit kazanıcı ve gönül alıcı bir şekilde halledebilir. Aramamak ise ya iyi organize olmadığınızın veya kibirli olduğunuzun ya da vurdumduymaz olduğunuzun, dahası, önemsemediğinizin göstergesidir.

Arayanı aramamak bir tavır olabileceği gibi sizin o makamın hakkını veremeyecek kadar organizasyon becerisinden yoksun olduğunuzun da bir göstergesi olarak algılanabilir.

Bir iş yerinin veya bir evin temizliğinde en güzel gösterge tuvaletlerdir, abdesthane, yüz numara (“sans numero” dan alınma) veya WC (water closet) de diyoruz. Tıbben görevini daha sağlıklı yerine getirmeye

yönelik olsa da “alaturka tuvalet” giderek azalmıştı, son yıllarda yeniden artmaya başladı. Artık kendi mekânı dışındaki modern tuvaletlerde de üstüne tün-yip kimse oturmayı denemiyor. Esas uyulması gere-ken kurala, *“Bulduğun gibi bırak veya daha bir zarif insan isen bulduğundan daha iyi bırak!..”* olmalı.

“Temizlik” denilince tarifini de yapmak gerek; te-miz olan şey, “üstünkörü hortum ile ıslak bırakılmış bir şey” değildir. Temiz olan kurudur da! Basit bir nedenle; hepimiz sudan gelme olduğumuz için mik-

rop ve mantar atalarımız da suyun içinde yaşarlar: kuru bir yüzeyde ve havada ise mikrop bulmak zorlaşır. Havadan ve sudan biraz genelleyerek örnek vereyim; havanın içinde o da bir oranda nem varsa, bir metreküpte, 1-300 mikrop kolonisi bulabilirsiniz, en fazla. Bir metreküpte! Islak mekanda veya yüzeyde ise milyonlarcasını bir santimetreküpte!

“Temizlik imandan gelir” ve temiz de kurudur. Bizde, en etkin dezenfektan(mikrop öldüren)’lardan biri olan güneş ışınları sayesinde “tuvaletlere su tutup, temiz ilân etme” (kötü) alışkanlığı çok fazla can almıyor, ama gene siz siz olun sadece kurunun esasen hijyenik anlamda temiz olduğunu unutmayın.

3. Toplumda Davranış:

Ana Kural; Saldırgan Olma ve Gürültü Yapma!

Bir plajda veya lokantadasınız. Sakince iki kişi yemek yiyor, yemeğin, manzaranın tadını çıkartıyorsunuz. 5 kişilik bir grubun gelip gürültü yapmaya, birbirlerine uzaktan bağırmaya başlaması tadınızı kaçırabilir. Onlar bunun farkında da olmayabilirler. Hatta o denli kendilerini kaptırmışlardır ki, bir şey söyleyip ikaz etseniz dayak bile yiyebilirsiniz. Başkalarının hakkını ihlal etmek görgüsüzlüktür. Yaklaşmınız, o anı nasıl atlatacağınızı belirler (Bakınız; 13. Görgüsüz İnsanlarla Başetme) Olayı tartıp, “kendinizi rahatsız olmamaya ikna etmek” en doğrusu olabilir.

Tanıştırırken genç, yaşlıya; erkek, kadına takdim edilir. Tanıştırılanların tam isimlerini, ne iş yaptıklarını vb. bir cümlede özetlemek gerekir. Lokantada siz masadayken bir tanıdığınız geldiğinde, aynı masada oturmayacaksa tüm masadaki konuşmayı bölmeye yol açacaksa tanıştırmamak daha uygun olabilir. Yaşlandıkça bazı ‘bonuslar’ elde ediyor insan, doğal olarak. 7-8 kişilik bir masada bile yemek yerken, herke-

sin ismini ve soyadını anımsayamadığım sıkça olduğundan, “*Bakin sizleri Ayşe veya Kemal ile tanıştırayım, lütfen herkes kendisini tanıtsın*” diyerek işten sıyrıldığım oluyor. Bu durumda Ayşe veya Kemal ile tanışırken sizden beklenen, ayağa kalkmanız veya cinsiyetiniz ve yaşınıza göre hafifçe doğrularak el sıkışırken kendi adınızı ve soyadınızı söylemenizdir. Genelleyecek olursak, birisiyle konuşurken veya bir topluluğa hitap ederken, bir elinizin cepte olması ABD’de kimseyi rahatsız etmez. Almanya’da eli cebinde olanın özgüven eksikliği olarak değerlendirilebilir, Türkiye’de ise ayıp olarak.

Çeşitli normlar olduğunu fark etmek de çok faydalı. Örneğin ben 60’lı yıllarda, çocuk yaşında ilk kez Almanya’da okuldayım. Sonbahar nezleleri başlamış. İlk kağıt mendiller piyasaya çıkmış ama yıkanıp ütülen bez mendiller çok daha yaygın. Ders-te öğrencilerden biri mendilini çıkarttı ve

“honk” diye yüksek sesle burnunu sildi. Ben öğretmen bir cetvel veya en azından bir silgi atarak öğrenciyi ikaz etmesini beklerken, bu sefer bir başka öğrenci, bir diğeri vb... “Honk” veya “hark” gibi seslerle temizlenen burunlar! Yerlilerin bu alışkanlıklarını ben dersi kaynatma çabası olarak algılayıp eğlenerek öğretmenin ne yapacağını bekliyordum. Sonra o da mendilini çıkarttı ve aynı şekilde yüksek sesler çıkartarak burnunu sildi. Benim nutkum tutulmuştu.

Aradan on yıllar geçti ben İstanbul’da çok çalışan bir hekim olarak toplulukta, artık normal olarak gördüğüm bir şekilde basınç ve ses ile burnumu silerken, göz ucuyla etrafımdakilerin hayret dolu bakışlarını yakaladım. Evet, yaşamın kısa öyküsü uyum ve alışkanlıklar; farkındalık ve bilinç, sadece uyum ve alışkanlığın ötesine bir adım. Sesli olarak daha etkin burnun temizlendiği muhakkak ama çevreyi rahatsız etmemek de son derece önemli. Belki tuvalete gidip daha fazla ses çıkartarak hem de su ile burnu temizlemek en doğrusu. Tuvalete her türlü doğal ses çıkartma ayıp değil, şarkı söylemek dışında (Profesyonel olsanız bile bu tacize girebilir). Ama tuvaletler arası sohbet veya pisuvarda iş konuşması, her ne kadar maço tavırlar filmlerde arada görülse de, tek kelime ile ayıptır.

Kim hastadır, kim uykusuzdur, kim bir nöbetten gelip yatmıştır, bilemezsiniz. Batıda, kısmen kiliselerin reklamı olarak algılanan çan sesleri bile kısmen “pazar günleri ile” kısıtlanmıştır. Bizde hoparlör ile ezan okumak da, ilerde herhalde diğer din mensupları aynı ses tonuyla yayın yapmadıkları/yapamadıkları veya dinsizler muayyen bir desibel ile inançsızlıklarını yayınlamadıkları için, böyle bir yüksek sesle iletişim, kendini gösterme çabasına örnek olarak da algılanabilir. İnsan kendi evinde çıplak dolaşabilir, sesli olarak gaz çıkartabilir, yatakta yemek yiyebilir vb... Başkalarının olduğu ortamda ise herkesin hakkına saygı göstermek esastır. Yani “Sükunet nezakettir, görgüdür”. Yani her an “olduğunuz gibi görünmek” toplum içinde doğru değildir. Bulunduğunuz yerin normlarına uymak ve gösteriş yapmamak görgü ifadesidir. Geçirmek ve gaz çıkartmak sadece bebeklerde hoş karşılanır. Bir otobüste vb. ortamda gene de doğa gereği başınıza gelirse en azından mahcup olun, özür dileyin.

Uyanıklık yaparak başkasına dönüp “*Uff ayıp yahu!*” diye sıyrılmaya çalışmak ayıptır, zarif değildir.

4. Yemek Adabı ve Zaman

Tabağınızı alması gerektiğini garson nasıl anlar? Çok basit; çatal ve bıçağı ve varsa kaşığı tabakta paralel olarak yan yana koyunca; bu uluslararası dilde “*Tabağımı alabilirsin*” demektir. Eğer çapraz duruyorsa, “*Bekle daha devam ediyorum*”. Alkollü içkide denge önemlidir; beyaz şarap bardağı soğuk içildiği ve ısıtılmaması gerektiği için ince yerinden tutulur. Kırmızı şarap ve konyak bardağını avuca almak genelde içiş tarzıdır. Çay veya kahve içerken küçük parmağı havaya dikmek genelde “görgüsüzlük” olarak algılanır. Çin’de yemek arasında küçük bardaklarda sert alkollü bir içki sunulur ve birisinin şerefine içince bardağı bir dikişte bitirmek “saygı ifadesi” olarak algılanır. Genel tavır çok fazla içmemek ve tabii ne olursa olsun yalpalamadan, “teşekkür ederek” ayrılmaktır. Alkolü “sağlık veya inanç” nedeniyle hepten nazikçe reddetme hakkınız da doğal olarak her yerde var.

Günümüzde sofrada bir temel kural geçerlidir: “Gürültüsüz ye ve etrafını rahatsız etme.” Ana-

dolu'da yaygın yer sofrasında herkesin bir kaşığı vardır ve ortadaki tabaktan kaşığı ile alıp yer. Mikrop alışverişini düşünürsek, ağzına soktuğun kaşık ortak hoşaf kasesine girerse bu bir tehlikedir. Ayrı tabaklar veya ortadaki tabakta bir servis kaşığı olması iyi olur.

Klasik anlamda yemeğe gösterilen saygı dik oturarak yenmesini gerektirir. Karikatürize edersek; dik oturan insanda yemek ağza gider. Kazlarda, ağız yemeğe uzanır. Annem bana kafamda bir kitabı dengelerken yemek yememi salık vermişti, okurken yemeği ağızma doğru iki büklüm küreklediğimi görünce. Denedim de, eğlenceli oluyor ve mümkün. Epeyce uzun süreler yoğun bakım servislerinde çalışmış bir dahiliyeci olarak “şipşak” yemek alışkanlığım maalesef epeyce gelişti. Fazla kilolarımın bir suçunu da hâlâ bu bilinçsizliğime veriyorum.

Klasik İngiliz eğitiminde masada, “*Tuzluğu uzatır mısın?*” diye bile sorulmaz. Eğer senin yakınında birer var ise “*Biber ister misin?*” diye sorunca, komşunuz da size kendi yakınında olan şeyleri gösterir ve “*Bu taraftan bir şey ister misin?*” diye sorar. Amaç kendini yemeğe kaptırmamayı öğrenmek ve her zaman beraber yemek yediğin kişilere hizmet edecek kadar bilinçli ve nazik olmanı sağlamaktır.

Yemeğe olan saygı ve farkındalık belirli bir alçak gönüllülüğü ve şükranı da beraberinde getirirse, o gün o şekilde yemek yiyemeyenleri de algılayarak her yemeği bir şölen ve kutsama haline getirmek de sizin elinizdedir. Yemekte misafirseniz, ev hanımının masada oturup yemeğe başlayabilecek konumda olmasını beklemek ve belki evin beyinin birkaç sözünden sonra -Bu birkaç kelime “*Afiyet olsun*” demek olsa bile- başlamak faydalıdır. Sizin tabağınıza yemek en son geliyorsa veya lokantada yemeği gelen beklerse, “*lütfen siz başlayın*” demek de size düşer. Önemli olan kimin başladığından ziyade beraber yemek yediğiniz insanları algılamaktır.

Lokantada yemek yerken kadının önce oturması esastır. Kadın lavaboya gitmek için kalksa bile nazik bir adam kısaca ayağa kalkar. Ama bunlar kısmen ta-

rihi semboller haline gelmiştir. Esas etrafındakileri rahatsız etmeyecek şekilde yemek yemektir. Sofra düzeninde diplomatlar çeşitli çatal bıçakların düzeni ve hangi çatalla başlanacağı üzerine kitaplar yazabilir. Normalde bıçak sağda, çatal soldadır. Ve bıçağın kesen tarafı tabağa doğrudur (Komşunuza zarar vermemek için). ABD’de bıçakla kestikten sonra bıçağı bırakıp çatal ile yemek yenir. Bunun iç savaştan kalma bir alışkanlık olduğu da söylenir; her an bıçağın sağ elinde olmasının “masadakileri tedirgin edeceğini” düşündüklerinden. Almanya’da patates çatalla kesilir, bıçakla kesmek bu önemli sebzeye bir saygısızlık olarak addedilir. Çok da önemsenmemeli bu tür tarihi alışkanlıklar. Ben sağla yazan yarı sağlak-yarı solak olduğumdan sol elimle bıçağı tutarım çocukluğumdan beri. Sol ele uygun balık bıçağı olmadığından da şikayetçiydim (ayol!). “40 yıl önce” nişanlım bir gün bir gümüş balık bıçağını alıp kuyumcuda kestirip ters kaydattırmış. O günden beri solaklara has özel balık bıçağım var. Evde balık yerken onu kullanıyorum. Lokantada gare ne gelirse. Tavuk ve balık elle de yenilebilir, çok fazla gürültü ve etrafa saçma olmadığı sürece (Kelle, kanatlı, balık elle!).

Artık solaklar için de özel balık bıçakları büyük kentlerde solak mağazalarında satılıyor. Kültürel evrimin bir parçası olarak çatal ile yemek yemenin

1800’lü yıllarda ABD’de efemine bir gösteriş merakı olarak algılandığını düşünürsek ve çatalın ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada yaygınlaşarak kullanılmaya başlandığını -daha önce sadece kaşık ve bıçak yaygındı- düşünürsek, çok da fazla önemsememek gerek. Yerel bazı alışkanlıkları bilip uygulamak, tabii benimsenmek için önemli. Bazı ülkelerde yemekten sonra geçirmek bir takdir ifadesi, ama genelde modern görgü sükunet ve ağzı şapırdatmadan yemek yemeği gerektiriyor ve tabii ağız dolu iken konuşmamayı.

Odaklanmak veya daha ziyade “tek bir işe odaklanamamak” sadece gençlerde görülen bir hastalık değil, tüm insanların ana sorunu. Hedef ve amaç, yaptığın işin keyfine, yaptığın anda varmak ve anı yaşamak. Bunu da yapabilenler genelde çok başarılı oluyorlar.

Çoğumuz, çoğu zaman ya geçmişİ ya geleceğı düşünüp hayıflanarak veya hayal kurarak zamanımızı harcıyoruz. Yemeğın tadına varılması son derece önemli özel bir an. Ağız doluyken veya çiğnerken konuşmamak yemek yemenin hepimizin arada bir unuttuğı altın kuralıdır. Gene de dikkatte fayda var. Lokmanızın bir bölümü aynı zamanda heyecanla bir şey anlatırken yandaki masadaki insanın gömleğine doğru bir öksürük sayesinde yol alırken mosmor kesilebilirsiniz. Sadece o nedenle de değil, kendi sağlığını da yemek borusu yerine nefes borusuna lokmanızı kaçırarak tehlikeye atabilirsiniz.

Bahşış: genelde %10 veya 15 bırakılır. Bahşış alan sevinecektir. Avrupa’da bu miktar otomatikman hesaba ilave edildiğinden bırakılmasa da olur. Yapılan hizmetin kalitesine göre karar verme yetkisi hesabı ödeyendedir. Memnunsanız bırakın, alan sevinecektir! Bilinmesi gereken bir şey var. Hesabı kim ödüyorsa o karar verir ve onun uygun gördüğü veya görmediğı miktar üzerine yorum yapmak, bahşışı az bulup üstüne ilâve etmek veya gazel okumak kabalıktır. Siz davet ederseniz ve siz uygun gördüğünüzü bahşış olarak ilâve edersiniz, başkasının karışmasına da tepki vermek hakkınız olur.

İlk buluşmalarda kadın erkek arasında bu bir sorun olabilir. Yukardaki esasa göre davranmak gerekir.

Ailelerde bu sorun olabilir. Sorun yapılmaması daha doğrudur ama daha derin sorunların dışı vurumu olabilir. Alman usulü veya Hollanda usulü ödemede her kişi kendi hesabını öder. Bir diğer ödeme şekli de gelen hesabın beraber yemek yiyenler oranında bölüşülmesidir. Başkalarının bıraktığı bahşışı yargılamak, hatta onları suçlamak görgü ifadesi olmayabilir. Kimin kesesinde ve zihninde ne hesap vardır bilemezsiniz, saygı göstermek en iyisidir.

“Vakit’e saygı” ise toplumsal bir aralıkta olmadan olmaz bir düstur. Kimsenin zamanını boş yere harcamaya kimsenin hakkı yok. “Bir randevuya vaktinde gitmek”, kesinlikle en önemli düsturlardan biri. Saat 16’da verilen bir randevu, öğleden sonra saat 4’te verilen bir randevudur ve “Hakem saat tuttu, saha çamurdu” diyerek bile olsa “1 veya 15 dakika geç gitmek” bir saygısızlıktır, görgüsüzlüktür. Diğerinin en değerli şeyine, zamanına yapılan bir aşağılamadır veya “Ben garibanım verdiğim sözü tutmaktan acizim” mesajını karşı tarafa vermektir. “Vaktinde gitmek, kralların nezaketidir” der Almanlar. Bizde aile terbiyesinde bile “vakit ve diğerinin vaktine saygı” kavramı ancak şimdi şimdi geliyor. Uzun kışları olan ve kısa yaz aylarında kışa hazırlık yapmak zorunda olan kültürlerde “plânlama ve vakte saygı” kavramı genelde daha gelişmiştir.

Bir eve yemeğe davetliyseniz vaktinde gidiniz; bunu belirtmeye gerek bile yok değil mi? Ev Hanımı yemeği ona göre planlamıştır. Soğuk yemeğin de tadı olmaz. Birkaç kelime ile yemeğe ve emeğe saygınızı belirtmek önemlidir. “Doğrucu Davutluk” yapmanın yeri, belki davet edildiğiniz ev değildir. İnsanları kırmak istemezsiniz. Haklı bir neden bile olsa yemek davetinin nedeni sizin vaaz verip sonuçta “Ben ben de, ben ben” diye ramazan davulu gibi kendi bilgeliğinizi ve deneyiminizi aktarmanız olmayabilir. Sakince susarak ve gülümseyerek dinlemek, genelde her zaman daha faydalıdır.

5. Selamlaşma ve Öpüş-me!

“Dost mu, düşman mı” olarak algılanma birkaç saniye içinde hissedilir. Daha doğrusu vehmedilir. Olayı şahsileştirmeden soyut olarak anlatmaya çabalayayım. 1970’li yıllarda havadaki mikropları ultraviyole ışınları ile öldürme konusunda doktora tezime üzerine çalışırken mikroplar sadece benim değil tüm hekimlerin ve sağlık çalışanlarının düşmanıydı. İster-seniz bu düşmanlığı kişiselleştirelim; düşmanı öldürmek üzere çalışıyorduk!

Sağlık camiası sonraki yıllarda anladı ki tüm mikroplar öldürmek mümkün değil ve ayrıca hepsi ölürse biz de ölürüz. Artık mikropları, bazı insan sağlığına zararlı etkilerine rağmen, evrimsel olarak atalarımız olarak görüyoruz ve ayrıca dillerini anladıkça bize yiyecek üretecek, yakıt üretecek faydalı yanlarını da keşfediyoruz.

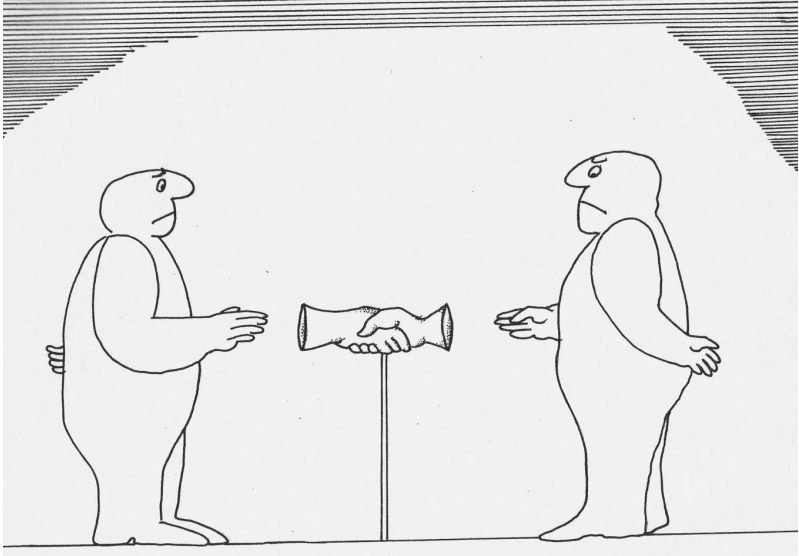
Bu yaklaşım ışığında bir insanı ilk tanıdığınızda edindiğiniz intibayı aktif ve bilinçli bir çaba ile olumlu bir ilişkiye çevirmek sizin elinizde. Mesafenizi

kaybetmeyin ki, iki tarafın da zararlı çıkacağı bir çarpışma olmasın. Bazı kurallara dikkat bu ilk intibanın en azından menfi olmamasını sağlar: “İş yerinde önce ast, üstü selamlar veya satıcı, alıcıyı. Gençler, yaşlıları. Erkek, kadını (Tabii herhangi bir nedenle tanıştıklarını gizlemek istemezlerse). Bu, “*Seni sayıyorum*” mesajının verilmesidir. Bir gülümseme ve başla selam yeterlidir.

Hindistan’da ise, Batı usulü el sıkışma Çin’de olduğu gibi giderek daha yaygınlaşıyor. Normalde “*Namaste*” diyerek iki el birleştirilerek eğilme, selamlamanın yaygın şekli. Erkek kadına normalde toplum içinde dokunmaz. Hind lisanında ve çeşitli lehçelerde “*Sen/Thum*” ve “*Siz/Aap*” kullanılır. Yaşlı olan gence, “ilk ismi ile hitap etme izni” verebilir ve “Sen” diye hitap eder. Gençler, yaşlılar önünde eğilip ayaklarına dokunurlar ve yaşlı, gencin başına dokunarak bunu önleyebilir. Hindistan’da normalde elle yemek yenir ve yemekten önce ve sonra el yıkanır. Tabii yolda bir inek geçerken korna çalabilirsiniz ama dışarı çıkıp sakın (kutsal) ineğe bir tekme atmayınız.

Giderek batı kültürünün etkisi ile kaybolan bir kural gencin, yaşlıya saygısı. Yaşlı, artık “gereksiz işgücü” ve neredeyse “yer kaplayan” olarak algılanmaya başlıyor.

Bir dükkana, lokantaya girince dükkân sahibinin güler yüzlü bir “*Hoş geldiniz*”i, orada alışveriş yapıp yapmayacağınızı belirleyici unsur olabilir; burada dikkat edilecek nokta taciz edici biçimde müşterinin üstüne gitmemektir. Bu bir anlamda “*Sen salaksın, ben seni zorla da olsa malı almaya ikna ederim*” veya “*Ancak abartılı bir ‘Hoş geldin’ ile gönlü alınabilecek kadar kabasın*” da olarak algılanabilir. Laubalilik de ters tepebilir. Sadece bir kez gördüğünüz banka müdiresini “*N’aber fıstık*” veya müdürünü “*N’aber hayalimin erkeği*” diye herkesin önünde selamlamak çok verimli bir gelişmeye işaret olmayabilir. Ancak doğrusunu isterseniz böyle davranabilen ve yakışanlar da yok değildir, tadında kaldığı sürece.

Askeri selam ortaçağ şövalyelerinden kalma bir alışkanlık, elinde silâh olmadığını göstererek başına götürmek bir saygı ifadesi.

Tokalaşmakta ise üst, alta elini ilk uzatır. Kadın, erkeğe; müşteri, satıcıya, öbür türlü kabalıktır.

Virüs bilincimizin arttığı bu çağda artık sarılarak, öpüşerek selamlaşmak, akraba falan değilseniz hızla çağdışı olmakta, ama her vücut temasında olduğu gibi “alt/üst” kuralı burada da geçerli. Yani sarılarak öpüşmeyi alt teklif etmez. Ama üst teklif ederse de “Gribim” gibi bir mazeretle, kırmamaya özen göstererek kaçınma hakkınız vardır. El sıkışmada ise uzatılan eli almamak kabalıktır, ancak kırıcı olmaya özen gösteriyorsanız yapın. Toslaşma da, öpüşmeden sarılmanın yerel bir türü olarak kısmen siyasi mesaj içeren bir sarılma şekli olarak gündemde.

Almanya’da karşılaşınca ve ayrılırken el sıkışmak normdur. ABD ve Amerika’da ise epeyce daha nadir. Yani bir anglosakson kültüründe yetişmiş kişi sadece başı ile sizi selamlıyorsa bu ille de “dışlama” demek değil. Çin’de de genelde el sıkışılır. Kadın/erkek arası dokunma ve genelde sarılıp öpüşme nadirdir; daha yakın dostlara ayrılmış bir sevgi gösterisidir. Erkekler arası öpüşme ise epeyce nadir hatta nerede ise itici bir davranış o kültürde. Gene de globalleşme süre-

cinde “hug” yani “mucuk” diye öpüşme olmadan sarılma, orada da yaygınlaşıyor.

Şapka çıkartmak/çıkartmamak ise ülkemizde özellikle biraz karışık. Kültürümüzde başı açıkken eskiden büyüğün yanına girilmezdi. Başı bağlı olmak bir saygınlık ifadesiydi. Atatürk devrimlerinden sonra Batı normları devralındı; kasketle bile, devlet daire-sine hele makam odasına girmeniz, kendi makamının veya devrimlerin saldırıya uğradığını vehmeden bir memur tarafından hoşgörüsüzlükle karşılanabilir. Çözüm, hoşgörü.

Selamlaşırken sağ elinizin cebinizde olması birçok ülkede saygısızlık olarak algılanabilir. Karşılaysın! En azından başınızı eğerek diğer insanı fark ettiğinizi belirtin. Oturuyorsanız selamlaşırken ayağa kalkmamak da çok saygılı bir tavır değil. En azında kalkmaya davranmak karşıdakine bir takdir mesajı iletmekle eşdeğerdir.

Hitap ve “sen/siz” farkına ayrı bir bölümde, önemi dolayısı ile tekrar değineceğim. (Bakınız; Bölüm 11)

6. Seyahat, Asansörde, Trafikte.

Grup halinde seyahatte geçerli düstur, tercihan konuşarak, kısa seyahatlerde bile bir önder seçip, uzun seyahatlerde ise bu seçimi belki bir süre sonra tekrarlayıp başka birini seçerek, görevi ona bırakmaktır. Her kararda tartışmak seyahati gereksiz yere yıpratıcı hâle getirebilir. Deneyimli olanı seçmekte fayda vardır ve sonra kararlarına uymakta da. Sürekli seçimi sorgulamak, şikâyet etmek atmosferi bozar ve seyahatte amaçlanan şeyin, etrafın tadını çıkartmak, görmek, gözlemlemek , öğrenmek olsun veya bir yerden bir yere gitmek olsun, atmosferini bozar ve kabadır.

Trafikte tek başınaymış gibi davranmak veya uyanıklık yapmak ülkemizde hâlâ çok yaygın olan ve etrafa saygısızca davranmanın bir görüntüsüdür. Gürültülü egzoz ayarı, sıkça korna çalmak görgüsüzlüktür. Tahammül etmek ve “zaman ve mekan mümkünse” önlenmesine yönelik çaba önerilir. (Bakınız, Bölüm 13; Görgüsüz İnsanlarla Başetme)

Mesafe tutmak, kazaları önler; sadece trafikte değil, insanlar arası ilişkilerde de kaza olmasını önler. Her kazada iki taraf da kaybeder!

Görgülü insan saygılı ve dikkatli insandır. Trafikte bol ışıklı konvoylar, korna çalarak yapılan kutlamalar maalesef görgü ifadesi değildir. Hangi semtte hangi nöbetten gelen insanın veya hasta veya bebeğin uykusunu böldüğünüzü kestiremezsiniz. Eğitim ile düzelecek bir konudur.

Asansörde veya otobüste, kısa bir gülümsemeyle selamlaşmak medeniyet ifadesidir. Büyük kentlerde her an gülümsemeyle selamlaşmak çok büyük bir uğraş haline dönüşeceğinden, en azından yüksek sesle konuşmamak, diğerlerinin sessizlik hakkına tecavüz etmemek önemlidir.

Şoförü uyarmak her yolcunun hakkıdır. Ama sürekli “vıdı vıdı” edip, her yaptığını yargılamak ve suçlamak ise yolcunun işi değildir. Görgülü şoför de işine odaklanıp etrafa lâf yetiştiren kendini yolların ve aracın başkomutanı olarak gören değil, bir hizmetli olarak sükunetle başkalarının düşünce seyir veya hazım keyfini bozmadan, bir yerden bir yere götürendir. Araçta çok sayıda insan varsa müzik zevki çok farklı olabileceğinden yüksek sesle bir müzik çalmak ayıptır. Denge önemli bir unsurdur.

İnatlaşıp yarışmak, trafiğe açık yollarda densizliktir. Daha akıllı olan, densizi hoş görmelidir. Uzak farlarını yakarak size doğru gelen bir ‘hıyar’ varsa siz uzakları söndürüp kenara doğru çekilin. Sizin de tehdit eden bir canavar edası ile uzakları yakarak aracı karşıdan gelenin üstüne doğru sürmeniz ikinizin de ve yolcularınızın da kendinizi morgda bulmanızla sonuçlanabilir. Trafikte görgülü şoför karşıdan da gelene yaşam hakkı tanıyandır. Ancak 1850’lerde kültürel gelişimimizde icat edilen ve kullanılan fermuar sadece giysilerde değil, trafikte de görgülü şoföre ışık tutar. İki yol birleşip, “bir o taraftan, bir bu taraftan yol vermek” otomatik hâle gelince, trafik her giren arabanın inatlaşmasından daha hızlı yürür. Bıçkın bir şoför, Batı ülkelerinde bunun uygulamasını gözleri ile görmeden, belki anlatmaya çalıştığıma inanmayacaktır. Aynı şekilde emniyet şeritleri yol tıkanınca kurtarıcılarının ve ambulansların geçmesi içindir. Bizde, uyanık bolca olduğundan ve her kişi dünyanın merkezi olduğundan, yollar saatlerce tıkanır ve insanlar ambulansla ölebilir. Çoğunluk dikkat etmeye başlayınca kurtarıcılar 80 kilometre hızla kaza olan yere ulaşır hareketsiz araçları çekebilecek ve müdahale edebileceklerdir. Bunun uygulanmasını da belki filmlerde göre göre öğreneceğiz. Aslında biliyoruz da, işimize gelmeyince veya 2 dakikalık bir avantaj elde ettiğimize inadına unutuveriyoruz.

Arabadan çöp atanı ve trafikte başkalarının hakkını ihlal edeni uyarınız, gerekirse, korna çalarak. Bunun dışında ve acil bir kazayı önlemek dışında korna çalmayınız. Sessizlik altındır ve yan arabada uyuyan bir çocuğu veya hastayı rahatsız edebilirsiniz. 1980’li yıllarda Eskihisar feribotunda sosyal baskının bir ekstrem şekline şahit oldum. 4 kilometre kadar bir kuyruk vardı, araba vapuruna binmeyi bekleyen. Çoğu şoför arabadan inmişti, hepimiz bekliyorduk. Birkaç kişinin bağırış çağırışına ve itirazına rağmen lüks bir araba ve içinde iki bıçkın, kimseyi takmadan daha öne geçmek için hepimizi solladı ve iki dakika sonra yüzü gözü kan içinde sıranın sonuna doğru dönüyorlardı. Meğer ön sıralarda bekleyen bir “boksör” şoförü öne geçmek için sıkıştırdınca, o da fikrini söylemiş. Bıçkın trafik canavarı da tehditkar tavırla kabadayılık etmeye kalkınca, derdest olmuş, arkadaşıyla beraber. Arabadan arabaya geçen fısıltı gazetesi ile haberi duyduk. Zaten dayak yiyen şoförü ve yanındaki de dönerken gördük. O boks yapmış şoför hepimizin kahramanı oldu. Gene de şiddete varmadan olayların çözümü için, tadında sosyal baskı önemli bir öge. Bakışlarla zaten hepimiz baskı uyguluyoruz.

Asansörde ve şehir içi otobüslerinde çok dar alanda bir beraberlik yaşanıyor, bu kapana kısılmış gibi olan ortamda, kimsenin üstüne varmamakta fayda

var; yüksek sesle konuşmak, telefona yanıt vermek -Daha önce öngörü sahibi olarak sessize almamak- veya illa bir fıkra anlatmak gibi dürtülerden uzak durmak gerek. Sükunet altındır. Şahsi alan ihtiyacı ve dar alanı iyi kullanabilme becerisi yaşadığınız coğrafyada edindiğiniz alışkanlıklarla belirlenir. Asya’da insanlar, daha az şahsi (özel) alanda yaşayabilme becerisini geliştirmişlerdir, genelde ABD’de ise geniş alanlar gereksinimi her zaman daha fazladır; yani ABD’liler bir asansörde, bir otobüste daha çok zorlanabilirler ve yanlışlıkla beden temasına bile daha çok tepki verebilirler. Avustralyalılar genelde geniş alanda yaşamalarına rağmen sükunet bilinci daha yüksek olan İngiliz terbiyesini daha benimsemiş insanlardır, ABD’deki lisandaşlarına göre.

Onun için “*Seyahat yapmadan veya teknede beraber olmadan diğerini tanıyamazsın*” derler. Şirretlik, birlikte olanları son derecede rahatsız edici bir tutumdur. Diğerlerinin haklarına saygı göstermeyi öğren(e)memiş insan da basitçe görgüsüzdür. ***Otobüste veya herhangi bir toplulukta yüksek sesle cep telefonu ile konuşmak görgüsüzlüktür.*** Yaşlı insanlara ve hanımlara yer vermek iyi bir yaklaşımdır ama hanımlara “*Bebek ne zaman geliyor*” falan demeden yerinizi teklif edin, hiçbir zaman karnının şişliğinin doğal bir beklentiden mi, yoksa yemek alışkanlıkla-

rından mı olduğunu bilemezsiniz. Genelde hepimiz son söylenecek sözü başta söyleyerek hatalar yaparız; hata yapmadan öğrenmeye çalışmak en doğrusu. Hâlâ yüzüm kızarak bir hafta içinde iki kez sosyal uygunsuz şekilde davrandığımı ve boşboğazlık edip yüzümün kızardığını anımsarım. Hem hekim olarak, hem de muayenehanemde! Yaşlıca bir bey ile genç bir kadın muayenehaneme geldiler. Adamın bazı şikâyetleri vardı, konuşmaya genç kadın da katılınca, ben de ona dönüp “*Babanız*” diyecek oldum; buz gibi bir sesle “*Eşim*” diye düzeltti. Mosmor oldum, yutkunup “*Affedersiniz*” diye mırıldandım ve bu “*Bir daha başıma gelmez*” diye düşünürken, bir hafta içinde bu sefer orta yaşlı bir hanım ile genç bir adam beraber muayenehaneme geldiler. “*Anneniz*” diye genç adama bir şey söyleyecek oldum. Anında düzeltildim! Uf! Öğrenmek kolay olmuyor ve hiç bir zaman da bitmiyor.

“*Acele işe şeytan karışır*” derler; toplum içinde önceden ne istediğinizi bilmek hep faydalı, ama potlar kırılıyor ve sürekli de kırılacaklar; mesele etrafı fazla rahatsız etmeme gayretinde olmak. Görgülü yani görmüş geçirmiş ve terbiyeli insan, seyahati plânlayan, dolayısıyla etrafına ve kendisine en az rahatsızlık veren kişidir. Zamanını plânlayamamış bir insana da gülümseyerek sırasını verecek kadar bonkördür.

Vakit’e saygı ise toplumsal bir aralıkta olmadan olmaz bir düstur, seyahatte de başarının sırrı. Kimsenin zamanını boş yere harcamaya kimsenin hakkı yok. Kan ter içinde bir uçağa yetişmek ve arada kavga döğüş bir yere varıp başkalarının sırasına tecavüz etmek görgüsüzlüktür. Bir randevuya vaktinde gitmek kesinlikle en önemli düsturlardan biri. Boş yere “*Acele işe şeytan karışır*” dememişler. “Şeytansız” dingin yolculuk, öğrenilmesi gereken ve örneklerinden kolayca öğrenebileceğimiz bir sanattır.

Seyahat veya aile resimlerinizi paylaşmak istediğinizde de, lütfen “*daha az, daha etkili olabilir*” diye düşünün. İnsanları ‘baymak’ ayıptır. Mesele, kendinizi karşı tarafın yerine koyabilme becerisinde. Konuşmadan önce dinlemekse her türlü beraberlikte hep unutilan ve dikkat edilmeyen bir sır.

Turizm ise bambaşka bir seyahat normu. Çok sayıda insanın, kendi evlerindeki ortamlardan bile tercihan daha üstünce bir ortama otobüs ve uçaklarla nakledilmeleri. En göze batan görgüsüzlük birazcık daha kalabalık olanların gürültü ile “*Ben istediğimi yaptım, sen de buna katlanırsın*” şeklinde olan ama çoğu zaman da bilinçli olmayan görgüsüzlüğü. Ne zaman imkân bulursanız sosyal baskı uygulamaktan, ikaz etmekten çekinmeyiniz. Tabii kavgaya dönüşmeyecek ölçülü bir şekilde veya görevlileri uyarak.

Bir bomba: 10 araba dar bir yolda duruyorlar. Neden? Hemen önlerinde bir şoför arabasından 3 paketi indiriyor ve en şirin hâli ile arkadakilere gülümseyerek eliyle “*1 dakika*” diye işaret ediyor... Gerçekten bir dakika durduğunu varsayalım.

15 metre ileriye arabasını park etse yol tıkanmayacak. 3 dakika park etmesi, 3 dakika paketleri indirmesi ve yürüyerek dükkâna teslim etmesi sürecektir; arabasını dükkânın önünde durdurarak, basit hesapla 5 dakika ekonomi yapıyor. Bu ekonomi de, 10 arabanın birer dakika onun için beklemesi ile sonuçlanıyor. Şoför “*5 dakika kâr edeceğim*” diye toplumdan 10 dakika alıyor. Adam zaten zamanını plânlayamamış, işi şimdi hırsızlığa, gaspa götürmüş. Laf etsen veya korna çalsan yanıtı hazır; “*Patladın mı?..*”

Otostop etiği hakkında da birkaç kelime yazmak istiyorum: İrlanda’da, Amerika’da, Avustralya’da, Hindistan’da otostop yapmış bir vatandaş olarak. Otostop yapan bir gezgindir ve kibirden arınmada bir öğrencidir. Bir istikamette gitmek için işaret ederek bir arabayı durdurduysanız sadece 10 kilometre de o istikamette gitse, binmemek ayıptır. Binmeyen de enayidir. Dünya otostopçularının kötü bir temsilcisi-
dir. Durdurduğunuz şoför bir daha durmayabilir. Otostopçu olarak da siz, yaşamınızda, daha hiç “Ten-
ha bir yolda gece yaklaşırken 3 saat beklememişsi-
niz” demektir. Çoğu kez Çeşme’den Urla’ya İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi’nin önünden geçerek gidiyorum. Otostop işareti yapıp, durdurup da “*Yok, Urla’ya değil İzmir’e gideceğim*” diye binmeyen, sanılandan çok oluyor. Hayret ediyorum; otostop gibi 1960-70’lerin gençliğinin etiğini yerleştirdiği bir alanda, ne denli bihaber gençler var, otostop yapan. Oysa, İYTE’den 10 kilometre kadar ötede olan Urla, 50 bin nüfusu ile İzmir’e çok daha bol araç bulabilecekleri, daha sık otobüs bulabilecekleri bir yer.

Otostop yaparken kokmamaya gayret edin, bir deodorant sırt çantanızda bile bulunsun. Fazlaca bir parfüm bulutunu da etrafa yaymak görgüsüzlüktür. Orta karar ve denge burada da en iyisi. Yürürken sı-
cakta terlemeniz doğaldır. Kokan bir gezgin araba-

daki dar mekanda -ve tabii otobüste ve asansörde- kimseye kaçacak yer kalmayacağı için, epey rahatsızlık verir. Ben otostop yaparken, arabadan “koku” nedeniyle atıldığım olmadı ama “*Kusura bakmayın*” deyip yol kenarında bıraktığım otostopçu bir kez oldu doğrusu, bu nedenle...

Başparmak gideceğiniz istikamette kıvrılarak öne hafif eğilerek otostop yapmak faydalıdır. Kız arkadaşınızla otostop yapıyorsanız, O’nun işareti her zaman daha etkili olacaktır. Sadece şoförlerin daha çok erkek olmaları ve cinsel fantezileri açısından değil, aynı zamanda ‘cinsi latif’in daha az tehlikeli olduğuna dair bir pozitif önyargı bulunduğundan. Avucunuzu yola doğru açıp “*Dur*” işareti yapmaks, para vererek bir yere gitmek isteğinizi belirtir. Başparmak ile gideceğiniz istikameti göstermek “bedava” gideceğinizi.

Otostopçunun saygı gösterilmesine hakkı vardır. Mesela şoför sigara içmeye başlarsa, siz “inme” isteğinizi dile getirebilirsiniz. Şoför ikram etmeden içmemekte, hatta sizin, ikram etse bile, gene içmeyecek bir mesafeyi tutmanızda fayda vardır.

7. Yurtdışında İş Seyahati

Bu bölümü belki gerçekten *“Yurtdışına çıkmak üzere olan bir işadamı, okur ve hem eğlenir, hem de bilgi sahibi olur”* diye yazdım. Dikkat edilecek o kadar çok ufak tefek var ki, “hepsini bilmek” iddiasında olmak kimsenin haddi değil. Birkaç örnek vereyim. Batı ülkelerinde tanıştığınız bir kişiye ve hatta bir yeni bir arkadaşınıza genelde “kaç para kazandığı” sorulmaz. Bizde ilk konuşulan şeylerden biridir. Asya’da birisine çok samimi değilseniz veya teklif etmeden ilk isimle hitap etmek ayıptır. Amerika’da o denli normaldir ki, ABD’deki Amerikalılar bunu bütün dünyaya ihraç etmek gayretindirler.

Japonya’daki tanışma faslını, “Duyduğum ve Gördüğüm Japonya” kitabında Neslihan Sağlam aşağıdaki gibi anlatıyor:

“Japonlar, kendi aralarında selamlaşırken eğiliyorlar. Bu hareket tokalaşma anlamında, yalnızca uzaktan birbirini selamlama hareketi sayılabilir. Bir kişi, bir diğeriyle tanıştığı zaman, ilk yaptıkları şey, kartvizitlerini birbirlerine iki elleriyle takdim etmek.

Böylece, ‘kartvizite bakıp’ karşısında bulunan bireyin sosyal statüsüne göre eğilme derecelerini belirliyorlar. Eğer birey sizden daha üst rütbedeyse, o zaman sizin daha çok eğilmeniz gerekiyor. Eğilme açınız karşınızdaki kişinin sosyal statüsüne göre belirlenmiş durumda. Bu da toplumda hiyerarşik düzenin ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bir hocanız ya da amirinizle konuştuğunuzda da direk göz temasından kaçınmanız gerekiyor. Bunun nedeni ise yine o kişinin sizden daha üst seviyede olması. Saygı ve üstünlüğün vurgulanmasında, vücut dilinin de çok önemli olduğunu gözlemledim.”

Türk kültüründe kişiler arasındaki mesafe Japonlara kıyasla çok daha yakındır. Hislerimizi sarılarak, öpüşerek ifade ediyoruz. ‘Biraz Akdenizli, biraz Orta Doğulu, biraz Orta Asyalı oluşumuzun da bunda etkisi olmalı’ diye düşünüyorum. Japon arkadaşlarımıza sarılmak istediğimizde, onların kıpkırmızı olduğunu unutamıyorum. Ben bunun bizim kültürümüzde çok yaygın olduğunu, bayanların bayan arkadaşları ile, erkeklerin erkek arkadaşları ile yanaktan öpüşmenin çok doğal olduğunu kaç kez anlatsam da alışılmamış bir davranış olduğu için bunu benimseme-leri hemen hemen imkânsızdı.

Batı toplumlarında bir insan samimi ise soyadı ile kendisine hitap edilmesi çok formal geldiğinden bu-

nu değiştirip kendine ilk ismi ile hitap edilmesini ister. Fakat Japonya’ da insanlara ilk ismi ile hitap edilmemekte; karşınızdaki kişiyle daha resmi iseniz soyadına ‘-san’ ekinin eklenmesi gerekir.

İş adamları iş görüşmelerinde kartvizitlerini takdim ederken önce şirketlerinin ismini, daha sonra kendi isimlerini belirtirler. Mesela; ‘Mitsubishi no Tanaka desu. / Mitsubishi’den Tanaka’yım.’ Bu da bireyin ait olduğu sosyal grupları ve kimliği tanıtmakta ne kadar önemli olduğunu gösteriyor bizlere. Başkalarıyla iletişimde mesafe kurmak esastır. İşte hep bunlar aysbergin altında kalan parçalardan bazılarıdır. Bunlar tabii ki yaşadıkça ve gzledike belirgin hale geliyorlar. (2010 Ağustos, sayfa 21,22 Aşına)

Kısacası vaktinde gitmek, söyleneni dinlemek ve söyleneni daha iyi anlamak ve mesafeli olmak bizde olduğu gibi yurtdışında da iyi bir davranış biçimi. El sıkışacaksanız sıkıca sıkışın ve el sıkıştığınız adamın gözüne bakın; ben haşlanmış lahana yaprağı gibi peltek bir el sıkmaktan hoşlanan bir erkek görmedim. Kadınlarla el sıkışmada çekingen olun,

her kültürde bu normal karşılanmaz. Bir Budist / Yahudi misafirinizin yemek alışkanlıklarına saygı gösterin. Kendi yemeğinizi illa zorlamaya kalkışmayın.

Okulda sınıf atlamak için teste tabi tutulan Ali gibi davranmakta fayda var. Ali sekizinci sınıfta sıkıldığını söyler müdüre ve sınıf öğretmeni tarafından 10. Sınıfa geçmek için sözlü sınava tabi tutulur. Coğrafya ve matematik sorularını kolayca yanıtlayınca müdire hanım birkaç soru daha sormaya karar verir:

“Ali benim pantolonumda olmayan, senin pantolonunda olan şey nedir?”

Ali: *“Cepler öğretmenim.”*

Müdire Hanım: *“Ali bir inekte dört tane olan ve bende iki tane olan şeye ne denir?”*

Ali: *“Ayak öğretmenim.”*

Müdire: *“Bir erkeğin ayakta, bir bayanın oturarak ve bir köpeğin üç ayak üstünde yaptığı şey nedir?”*

Ali: *“El sıkışmak öğretmenim.”*

Müdire: *“İçeri girerken sert ve pembe ise ve dışarı çıkarken yumuşak ve ıslak olan şeye ne denir?”*

Ali'nin sınıf öğretmeni öksürmeye başlar, Ali ise rahatça yanıtlar; *“Jiklet öğretmenim.”*

Öğretmen, Müdireye döner ve *“Lütfen Ali'yi onuncu sınıfa yollayalım, son dört soruyu ben bile bilemedim.”* der.

8) Hediye, Misafirlik

Eskiden krallar ve imparatorlar kendilerini “Tanrının temsilcisi” olarak yuttururlar ve tüm halkı teba-ları olarak görürlerdi. Sonra diktatörler benzer tavır-lar sergilediler (Aslan payını kendilerine alarak). Daha da eskiden Mısır’da, bazı firavunların örneğin heykellerinin koskocaman olduklarını, yanlarındaki tanrı heykellerinin daha ufak olduklarını görebiliyo-ruz. Eski zamanda Milattan önce 1300’lerde (Yani zamanımızdan 3300 yıl kadar önce) Akenaton “daha yüce soyut bir tanrıya tapan ilk firavun olarak görün-tülenir. Giderek demokrasiye geçen ülkemizde ise her vatandaşın fani ve “en azından oy açısından” eşit olduğu, giderek kabul görmeye başladı. Politikacılar “*Kendim için bir şey istiyorsam namerdim*” deyip makam arabası, koruma vb. türü rahatlıkları topluma ödetmeyi hep normal olarak yutturmak istediler ve is-tiyorlar. Ama gene de insanları terbiyeli ve terbiyesiz olarak ayırmak mümkün. Toplumlar uzun sürelerde hep terbiyeliyi tercih ederler eğer zeka, organizasyon kapasitesi gibi beceriler açısından adaylar eşit iseler

tabii. Yani daha alçak gönüllü daha makbul oluyor giderek, verilen hediyeler de.

Verdiğiniz hediye illaki çok pahalı olmamalı; en makbul hediye kendi eliğiniz veya zekanızın göstergesi bir hediye.

Makam sahibine pahalı hediye ise giderek yasaklanıyor. Tam önlemek zor tabii. Büyük bir şirkette Almanya’da mimarlık yapan bir kuzenim, patronunun resim sergilerine gidip bir bayan ressamın biraz da acemice tablolarına inanılmaz paralar ödediğini görünce, kendini tutamayıp patronuna sormuş; *“Neden bu kadar para veriyorsunuz bu berbat resimlere?..”*

Patronu da gülmüş; *“Senin bir Türk olarak bunu sormadan da anlayacağını sanırdım delikanlı”* deyivermiş; *“Biz ihalelere katılıyoruz, biliyorsun ve ressam kadın da Belediye Başkanın’ın karısı!”*

Nişan töreni vb. gibi olaylarda ve öncesinde kalıcı bir hediye, hoş bir saksı içinde bir çiçek bir çikolata ile doldurulmuş vazo / tepsi vb. vermek uygun olabilir. Düğün vb. gibi törenlerde de, hediyenin düşünü- lüp orijinal ve anımsanacak olması, işe yarar olması parasından daha mühim. Ama onun dışında da “Ağa- nın eli tutulmaz” derler tabii.

Misafirlik ve ziyaretin makbulü, kısa olanıdır; özellikle hasta ziyaretinde veya bayram ziyaretinde. Mesaj, “*Yol kat edip seni görmek istedim*” olmalı, ev sahibinin başına ekşimek değil. Yatılı ziyarette ise “*Balık ve misafir üç günde kokar*” sözünü unutmalı... Hep ev sahibine hizmet etmeye hazır olmak ve istek- lerini okumaya çalışmak faydalıdır.

Yemeğe misafir davet ediyorsanız, iletişim ile ne is- tediklerini öğrenmeye çalışmak faydalı bir yaklaşım olur. “Fark etmez” diyorlarsa rahatça istediğinizi pişi- rin. Kendi müzik zevkinizi misafire dayatmamaya özen gösterin; sormak hep fayda sağlar. Doğrucu Davutluk da zaman zaman bayar ve insanları herkesin bildiği gerçeklerle ha bire baymamak da görgü gereğidir.

“*Ey okuyucu sen öleceksin, sen öleceksin sen öle- ceksin!..*”

“*Len öleceksem, ben ne diye oturup görgü kitabı okuyayım?..*”

9) Ev Hali

Anadolu'da çok şanslıyız ki, görgü kurallarımız Mevlana, Yunus gibi bilgelerce yazılmış, benzer bilgece önerileri Konfiçyus'ta falan da görebiliriz. Yunus sanki daha sade ve daha fazla taht mı kurmuş gönüllere? Belki daha alçak gönüllü olduğu için? Türümüz sandığımız kadar akıllı ve becerikli bir tür değil. Yoksa gezegen bu durumda olur muydu? Kişisel olarak veya tür olarak yetersizliğimizin farkına varmak da iyi geçinmek için bir ilk adım.

*Fazla bir şey isteme ve
Hiç kimseden de fazla olma!*

*Merhem ve mum gibi ol!
İğne gibi olma!*

*Kötü söyleyici, kötü öğretici
Kötü düşünceli olma!*

*Çünkü bir adamı dostlukla anarsan
Daima sevinç içinde olursun
İşte o sevinç cennetin ta kendisidir.*

*Dostlarını andığın vakit
Gönül bahçen çiçek açar,
Gül ve fesleğenlerle dolar*

*Düşmanları andığın vakit,
Gönül bahçen dikenler ve yılanlarla dolar
Canın sıkılır, içine pejmurdelik gelir.*

“Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol”; felsefî açıdan doğru da, Yunus ve Mevlana’nın yaşadığı zamana kıyasla bugün 10 mislinden daha fazla insan yaşıyor gemimizde ve bugün için görgü açısından geçerli olduğu konusunda anlamlı şüphelerim var. Bu 10 mislinden fazla lâfını biraz düşünün. Bu kitabı okuduğunuz yerde on mislinden fazla insan düşleyin bir an için, mesela. Burnunu yalnızken karıştırabilirsin, ama toplumda hayır. Merak ediyorsanız otomobille seyrederken karşı şeritten gelenlere bir bakın, tek başına araba kullananlardan ne kadarı burnunu karıştırıyor, şaşacaksınız. Tamamen “olduğun gibi olabileceğin” yerin kendi evin ve başka hiçbir yer değil. Evinde kendi patronunsun. Yalnız isen kendine olan saygın dolayısı ile kendine bakarsın veya bakmazsın. Tuvaleti temizlersin veya temizlemezsin, ama bir eşin olduğu zaman bile karşılıklı saygı ve özen faydalı gereksinimler.

Evinde patron sensin, onun için kimsenin evine çağrılmadan gitme. Bir alıp vereceğin var ise kapıda hallet ve kaç. İçten bir davet sonucunda, samimi dostluklarda tabii istisna yapılabilir.

Baskın ziyaret ancak çok samimi olduğun arkadaşlarına yapılabilir. Yaşlandıkça “çok” samimi olduğun insanların sayısının sandığından daha az olduğunu anlayacaksın, eğer yapıcı üretici bir insan isen de, zaten öyle olduğuna şükredeceksin. Bir insanı evde sabah 9’dan önce ve akşam 10’dan sonra tercihan telefonla bile acil istisnalar dışında rahatsız etmemekte fayda var. Haydi uzun yaz akşamlarında “Akşam (gece) saat 11 (23)” diyelim. Belki yaşlılarda saat 13 ile 15 arası bir siestaya da izin vermek nazikçe olabilir?

Birisinin evine girerken, ev sahibi aksini söylemezse, ayakkabılarını çıkart veya çıkartmayı sevmiyorsan, yanında, ayakkabının üstüne geçirebileceğin plastik poşetlerden taşı.

Evinde patron sensin, bu diğer açıdan bakınca da “*diğerinin evinde patron o*” demek. Yani “*Misafir ev sahibinin kuzusudur*” derler, öyle de davranmak gerek. Misafirin hakkı ev sahibinin ihtiyacını düşünmesidir. Görevi de misafirken aldığı her şeyi aldığı yere koymak ve biraz da olsun ev işinde yardım et-

mek ve odasını bulduğu gibi bırakmaktır. Otelde de, otelin sahibi veya müdürü patrondur; her ne kadar sen kendi masanda ve odanda özel hakka sahipsen de. Bir lokanta sahibi senin özel alanın olan masana, “sen davet etmeden” gelip oturursa bu laubaliliktir; kovalama hakkına da sahipsin. Para verdiğin için istemediğın geyiğı veya reklamı da dinlemek zorunda değilsin, nokta(.)

Modern fastfood restoranlarda bir masanın bir gruba veya iki kişiye ait olması kavramı da değışiıyor. Yan yana oturunca kısaca selamlaşmakta fayda var, ama yemek esnasında yorucu reklamlar veya etrafı güldürme çabası da gereksiz olabilir. Evinde komşularını rahatsız etmediğın sürece istediğın müziğı istediğın şekilde dinleyebilirsin. Kendi araban da kendi özel mekanın, orada da cıs-tak, dümtek türünden bir müziğı veya daha doğrusu herhangi bir müziğı açık pencere ile lambalarda falan zorla yandaki arabadaki-ne dinletmek bir görgüsüzlüktür.

Sizinle veya size kutsal olan bir şey ile alay edilirse Kuran: Nisa suresi ve Enam suresinde “*Alay edenlerle birlikte oturmayın*” der. Yani “*kalkın, gidin, karikatür yaparı öldürün*” falan değıl!

Çöp İşleri

Kendi evinde hele hele yalnızsan çöpünü yere atabilirsin. Gerekirse temizleyecek olan da sensin veya para vererek temizleteceksin. Topluma ait bir alanda çöpi yere atmak ise görgüsüzlük. Başkasının ortak hakkını ihlâl etmek ve terbiyesizlik. Kendi evinde kendini tatmin etme yollarını deneyebilirsin müzikle veya yemek yeme biçiminle veya herhangi bir diğer biçimde özel özeldir ve dışarıda toplumun özelindedir.

Hangi birimiz arabanın penceresinden dışarıya bir şey atmadı? En azından dışarıya bir şey atmanın kabalık olduğunda anlaşılabiliyoruz değil mi? Yapanı fazla da yargılamamak gerek, ama toplumsal sorumluluk gereği de ikaz etmek, ne zaman fazla sürtüşmeye neden olmadan yapabiliyorsak.

10) İnternet Nezaketi, Cep Telefonu

İnternette ha bire e-posta atmak, taciz etmek gerçek yaşamda olduğu gibi ayıp. Sohbetlerde yargılamaktan sakınmak gerek. SMS ile detaylı iletişim kuramazsınız, bunu internette bile “skype” veya “yahoo” messenger’da karşınızdakini görseniz ve duysanız bile tam anlamıyla yapamazsınız. Yüz yüze ve diz diz olmak hep farklıdır; gerçek bir sinerji ancak bir işe beraber asılınca elde edilir. Biliyorsunuz, “beygir gücü” makinaların ana ölçüm birimiydi, uzun süreler hâlâ da kullanılan bir birim; “bir atın çektiği bir hp” veya “beygirgücü”. Peki, “iki at” ne kadar çekebilir dersiniz; 2 hp mi?. Hayır, terbiye edilmemiş 2 at bile 4-5 beygirgücü iş yapabilir; eğitimli ve birbirine alışmış iki hayvan ise 10 beygirgücüne kadar varabilen bir yükü taşıyabilir. Görgü ve nezaket kurallarının da amacı aynen atlarda olduğu gibi sinerji yaratmaktır.

İnternette de bir oranda sinerji yakalarsınız; kısmen siz, kendi ev ortamınızda olduğunuzdan veya kendi alıştığınız ortamda olduğunuzdan ve başkasının ayak kokusu, burnunu silmesi, sigara içmesi veya tiklerin-

den rahatsız olmadığınızdan. İnternette karşılaşınca selamlaşmak karşılıklı bir saygı ifadesidir. Genelde “slm, hi” vb. deyiverin.

Ana kural yargılamamaktır. Bir vatandaşınız yabancı bir nikle mi oynuyor, hemen baskı uygulamaya çalışmayın, yargılamaya hele hiç. Alınan e-postada size yapılan şakalarda hoşgörölü olun, yolladıklarınızda da tutucu olmayın yani e-posta kirliliğine katkıda bulunmayın; düşünün, kimsenin e- posta kutusunu çöple doldurmaya hakkınız yok. Onun postanızı silmesi bir saniye bile sürmese bile. Bir e-posta aldığınızda makul bir süre içinde yanıt vermek de nezaket icabıdır. Yanıt çok kısa da olabilir.

Cep telefonunda konuşmak ve dışarıda masaya oturunca son model cep telefonunuzu lokanta veya kafe-
de masanın üstüne koymak. Nerede ise “Bak neyim
var” demek olsa da bir şartla yapabilirsiniz: beraber
olduğunuz kişiye bir telefon beklediğinizi söyleyerek
ve daha evvelden telefonunuzu “sessiz-titreşim” mo-
duna aldı iseniz. Telefon çalınca da etrafı rahatsız et-
memek için mümkün mertebe sakince alçak sesle ko-
nuşarak , mümkünse sokağa çıkarak ve orada da so-
kaktaki vatandaşları rahatsız etmeyecek kadar sessiz-
ce konuşarak. Biraz deneyince, fısıldayarak konuşsak
bile, sesin okyanus ötesine kadar teknoloji sayesinde
gittiğini anlıyoruz. Lokantada otobüste telefonunu-
zun çalması sizin ne kadar mühim bir insan olduğun-
uzun ispatı değil, ya teknoloji özürlü olduğunuzun
-çünkü sessize almayı hala öğrenemediniz- ya da gör-
güsüz olduğunuzun göstergesidir.

Telefonunuzu kapatmayı da öğrenmek ve bundan
faydalanmak görgü gereğidir. Bir dişçinin -pardon
diş hekiminin- telefonu sizin ağzınızda bir dişinizi
oyarken çalarsa ve kendisi yanıt verirse, siz de içiniz-
den cucumis (Latince; hıyar) diye düşünmekte, “o
dişçi dostunuzsa”, ayağa kalktığınızda veya bir daha
görüştüğünüzde ikaz etmekte, “dostunuz değilse” bir
daha oraya gitmemekte son derece özgürsünüz.

SMS ve internette her şey istendiği şekilde yazılır. Virgül, yazım hataları vb. nasıl denk gelirse gare. Kısaltmalar anlaşılabilirdikleri sürece serbesttir. Her şeye izin var mı? Neredeyse her şeye; gürültü hariç! Sadece “BÜYÜK HARFLER İLE YAZMAK” bağır-mak demektir ve ayıptır. Bir de internette oyun odalarında kendilerini “prof/dr” vb. diye tanıtan insanlar genel yaşamda örneğin politikada vb. olduğu gibi hafiften komik kaçarlar. Ama dedim ya, hep hoşgörü, madem kendini öyle tanıtıyor, “İhtiyacı var” demektir, anlayış gösterin. Hoş politikacılar da bu “prof/dr/doç” gibi titrleri TV’de vb. kullanmaya bayılıyorlar ama, esasen o da, nasıl diyelim; gereksizdir. Yaşınızın 40’ın altında mı olup olmadığına basit şekilde kısaltmaları anlayıp anlamadığınıza göre de karar verebilirsiniz; “cso/canın sağolsun, bs aq vb.vb.” Lisan da değişiyor, her şey gibi.

11. Kadın, Erkek, Gençlik ve Nesiller Arası Çatışmalar

Yaşlıya saygı, gence sevgi, ama laubalilik hakkı kimsede yok. Nesiller arası çatışma kaçınılmaz. Özellikle genç olan yaşlıya göre çok daha çabuk olduğu için ve yaşlı olan genelde eğer saçlarını değirmende ağartmadıysa farklılık ve sürtüşme neredeyse kaçınılmazdır. Bir de hormonların etkisini katın; curcunaya hoş geldiniz. Ani parlamalar mı istersiniz, bir yaşam boyu düş kırıklığı ve baskının ani patlamalarını mı, her şey mümkün. Yaşlının daha ağırbaşlı olarak ani çatışmalardan kaçınması hep beklenen ama maalesef sıkça da görülemeyen bir kural. Hoşgörü, tahammül, hoşgörü; ve düşünerek konuşmak ilaç niyetine faydalıdır.

Olgunlaşmak esasen incelikleri anlamaktır. Ve kafaı her anlamda daha fazla kullanmaktır. Yaşlılık ve olgunluk kavramlarını ciddi bir şekilde ayırmamız gerekir.

İngmar Bergman'ın bilinen sözü: *“Yaşlanmak, bir dağa tırmanmaya benzer. Çıktıkça yorgunluğunuz artar, nefesiniz daralır. Ama görüş açınız genişler...”*

Yaşlılık önyargısı en temel önyargımız. Gençler genelde yaşlılardan velev ki maddi bir çıkarları olduğu hissinde olmasınlar, güdülerıyla uzak dururlar. Yaşlılık önyargısı sezgilerimizle ölüm korkumuzun bir dışavurumudur.

Aslında olgunlaşmak ve yaşlanmak terimlerini birbirinden ayırmak gerek. Beden yaşılanıyor ister istemez, fark edilen bir gerçek bu. Her insan yaşlanacaktır. “Yaşlı” dediğiniz “kafasını kullanma alışkanlığını edindi” ise yaşlıyken de kullanacaktır ve olgunlaşacaktır. Kafasını kullanan olgunlaşacaktır. Kullanmak çalışmayı içerir. Kafasını kullanma ve çalışma alışkanlığını edinmediyse gençken olduğu gibi bir salak kalacaktır; tek fark, genç bir salak olmayıp, yaşlı bir salak olmaktır.

Gençlik bir kapitaldir, nasıl kullanıyorsan -Bu arada “kullanmak” tabirinin altını çizmek gerek- öyle yönelir. Tecrübe ise olayın özüdür; hatalar yapmak ve ders çıkartmak ve tercihan bunu yaparken kendi kendini aldatmamak.

İnsan etrafı aldatma sanatında uzman olabilir ama, bunun yanı sıra kendi kendini aldatma sanatında da uzman olmuştur, farkında olmadan. Buyrunuz size, kendi imal ettiğiniz bir kısır döngü.

Sen benim kim olduğumu biliyor musun?

Genç, yaşlıdan zaman açısından çok daha zengin olduğunun farkında değildir. Zamanını plânlama alışkanlığı da belki oluşmamıştır. Ama aslında saygılıdır da, saygıyı “efendim, hocam, amcacığım, ağabey” falan diyerek ifade etmeye çalışır. Ama kendini yaşlının yerine koyup vaktinde bir randevuya gitmesi gerektiğini anlayamaz.

Yaşlı, zamanı -yani önündeki yaşam süresinin daha az olduğunu hissetmektedir- planlayabilmek ister.

Geç buluşulduğu anda ilişki yanlış başlar ve genelde birisi geri adım atmadıkça da yapıcı olabilemez.

Halbuki her yaşlının içinde hapsolmuş bir genç vardır. Yüz yaşını geçmiş insanlarda bazı gençlerde görebildiğim aynı muziplik ve zeka parıltılarını gösteren dimağlar gördüm. 25 yaşında, emekliliğinde etrafa anlatacaklarını kurgulamaya başlamış nice saklalar da...

Çiçero’ya “*Tekrar genç olmak ister misin?*” diye sorulduğunda, “*Yarışı birinci bitiren bir at, neden bir daha başlangıç çizgisine dönmek istesin ki...*” demiş.

Şöyle de ilâve etmiş; “*Keşke sizler de bu çağa gel-seniz de, benden dinlediklerinizin doğru olduğunu kendi deneylerinizle anlayabilseniz!..*”

Tecrübeyi biraz tehdit biraz tatlı sözle paylaşabilir-siniz. “Eğitim” dediğiniz de, zaten tecrübenin bir ne-silden diğerine aktarılması çabasıdır.

Hekimlikten örnek vereyim: Genç asistan bir kaç ayda apandisit ameliyatını “öğrenir”; öğrenirken ne-siller boyunca edinilen tecrübe kendisine sunulur ve ondan sonra ameliyatın kendisi o denli zor bir şey de-ğildir. Herhangi bir işi, dansı, hareketi “doğaçlama yapma” ancak uzun saatler, yıllar ve idman sonunda başarıya ulaştıran bir yaklaşımdır.

Bizler kopya çeke-rek, örnek olarak öğre-nen yaratıklar olduğu-muzdan, er ve geç öğ-renmenin faydasını an-layıp bir “hoca”yı ken-dimize örnek alı-
rız. Ama zurnanın zırt dedi-ği yeri teknik olarak an-lasak da, bu “hoca ol-mak” değildir. Bu an-

cak o uygulamanın geniş perspektif içindeki önemini anlamakla mümkün olur. O da sorumluluk olarak.

Eski Yunan’da gönül ile hocaya bağlanmak zihnen de bedenlen de hocanın eli ayağı olmak şeklinde beraber gelişmiş.

Kafası çalışanlar kendilerine er veya geç bir hoca bulurlar. Her şeyi zaten bilenlerin bir hocaya gereksinimleri olmaz. Hocayı da bazı nüans ve detayları, yani incelikleri, yani zurnanın zırt dediği yerleri öğrenbilmek için rahatlatmak, yani saygı göstermek, hocaya hizmet etmek gerekir.

Batı medeniyeti ve Anadolu’daki medeniyeti kıyasladığımda bizde olgunluğa ve hocalığa gösterilen saygının Batı’nın çok üstünde bir noktada olduğunu görüyorum. Bu inanılmaz büyük bir kapital. Hoca sayısında ve kalitesinde ise hâlâ bir eksiklik de göze çarpıyor. “Hocalık konumuna gönüllerde gelebilenlere daha fazla sorumluluk düşüyor” demek bu basitçe.

Evrim boyunca ani reaksiyonlar ile yaşamda kalmaya programlanmış yaratıklarız. Bir yılan mı gördün, kaç! Bir aslan mı gördün, kaç! Bağır çağır! Gürültü yap! Uyar!

Modern yaşamdaki endüstri devriminden bugüne kaç nesil geçti; en fazla birkaç yüzyıl ve ülkemizde

genel beslenmenin modern seviyelere gelmesi yüz yıl değil. Artık “eğitim” dediğiniz rahatça 30 yaşına kadar sürüyor. Yüz yıl önce otuzlu yıllarda ortalama yaşam beklentisi varmış, şimdi Ege bölgesinde doğan her iki çocuktan biri yüz yaşına kadar yaşayacak. Planlı programlı yaşama alışmak bir süreç. Kadın erkek ilişkileri de değişiyor. Hep kadınların lehine mi? Hep aleyhine mi? En azından hesabı kadın da ödeyebilir. Veya bölüşmek gayet normaldir.

Kadınlar cinsel baskı ile sizi -Yazar, erkek olduğuna göre olayı doğal olarak tek yanlı görebilir- yolumuzdan çıkartabilirler! Bu cümleyi, bir yerden bir yere sizin arabanızla gelen bir hanım, size baskı uygulayarak, “sırf kendisi kısa bir yolu yürümek için bu birlikte yolculuğu size yaptırmışsa” anlamında yazdım; nazik bir şekilde bir kadını da reddedebilirsiniz. Erkek olarak da “nazikçe reddetme” hakkınız vardır. Kadın olalım, erkek olalım zaten en iyi öğrenmemiz gereken nazikçe gülümseyerek “Hayır” demeyi öğrenmektir. “Hayır”; iletişimde de, uzlaşmada da çok faydalı ve gerekli bir kelimedir. Tadında kalması şartıyla hayır önemlidir, daha önemlisi ise dengedir. Ama “Hayır” olmadan denge de olmaz. Kadınlar bu konuda erkeklerden daha üstündürler.

Selamlaşırken genelde önce kadını sonra erkeği selamlayın. Ama tabii her zaman değil; önce başbaka-

nı, sonra sekreterini, önce hocayı, sonra kadın asistanını.

Kadının elini öpmek bizde yaygın değildir, ancak yaşlı hanımlarda, bayramda, başınıza koymakla birlikte yaygındır. Başa koymadan el öpmek, Batı ülkelerinde bile nadiren uygulanan biraz eskimekte olan bir zarafet sembolüdür.

Yeterince yaşayınca öğrenirsiniz, bence tarihe meraklı olmayan beyefendiler öğrenmeseler de olur. En azından kocası yanındayken yapmamakta ve sonra bayanın omzuna doğru öpücüklerle devam etmemekte sağlık açısından fayda vardır. “*Kadın vezir de, rezil de eder*” derler; çok da doğru, gizli patron hep kadındır, özgüveni ve sabrı varsa vezir edebilir, dırdır ile rezil de. Erkekseniz sevgili okuyucum ve eşcinsel değilseniz ve illa evlenmek istiyorsanız, kendinize sabırlı ve özgüvenli bir patron arayınız derim. Kural; ezme ama, ezdirme de!

Eşitlik günümüzün modası ama, gene de bir kadın bir şey düşürdüğünde zarif bir bey alıp ona verir. Kadına iskemlesini tutmak, paltosunu tutmak nezaket işaretidir. Kadının vereceğiniz bahşişe karışmasına göz yummak ise vurdumduymazlık işareti. Kızmadan, köpürmeden gülümseyerek sınır çekmekte fayda olabilir gelecek için, eğer bir gelecek olacaksa. Eski

okul gereği, kadın ile yolda giderken, kadın, erkeğin sağında gider. Eğer trafik var ise erkek, koruma amacıyla trafik olan taraftan gider. İçten bir ilişki de bunlar mesele olmaz zaten. Kadın merdiveni önden mi çıkar, arkadan mı? İngiltere’de kadın önden çıkar; düşerse erkek yakalayabilsin diye. Almanya’da erkek önden çıkar; kadını arkadan ve alttan dikizleyemesin diye. Almanların patatesi bıçakla kesmemek gibi kendilerine özğü bazı kuralları vardır. Patates “dost” olduğundan tabakta, bıçakla kesilmez, bir saygı ifadesi olarak atal ile kesilir! Lokantaya da “pederşahi” Almanya’da genelde erkek önce girer, ortamı kontrol amacıyla. Bizde kadınlar önden gidiyor genelde ama, zarif bir eş, lider konumunda olanın ne karar vereceğini sezer ve çok da fazla müdahale etmez.

Çocukların, ebeveynleri ile iletişimleri ilk günden itibaren bir çıkar çatışmasıdır. Çok fazla şımartıp, sonunda bağıran ebeveyn görgü ve zarafeti temsil etmez. “Hayır” demeyi sakın ve gülümser bir şekilde ebeveynlerin öğrenmesi, bilhassa ölkemizde giderek oluşmaktadır çok şükür. Toplumda bağıran bir ocuk, ebeveynlerini de umuyorum utandırmaktadır. Utanma hissi de faydalıdır. Bir başkasını rahatsız etmek ayıptır. Sizin ocuğunuz ilerde paşa, bakan vb. olacak olsa da, ayıptır. Siz çok başarılı ve zengin vb. olsanız da, ayıptır. Bakan, milletvekili, müdür falan olsanız, daha da ayıptır.

Her türlü iletişimde, sizce doğruyu paylaşarak bir anlamda baskı uyguluyorsunuz zaten. Olumlu veya olumsuz reaksiyona göre gelişıyorsunuz. İnsanlar doğal olarak kendileri gibi düşünenlerle rahat ederler; halbuki ticaret, seyahat, eğitimde kendiniz gibi düşünmeyenlerle de rahat edebilmek ve iletişime geçebilmek çok önemli. Çözüm İngilizce yaygın bir yaklaşımda “Roma’dayken Romalılar gibi davran. Mesafe tut! Eğitmeye çalışma! Hele hele yargılama!”

“Doğulu yaklaşım”, kendi doğrusundan epeyce emindir ve hemen ‘yargılamaya geçme’nin ötesinde eğer kendine bir zarar gelmeyeceğinden eminse tepki vermeye de meyyaldir. Kendi kültüründe kibir olarak algıladığı, Batı’da doğallık veya rahatlık olarak adlandırabilecek tavırlara bile imkânı varsa tepki verir. Yani, tercihan 40 kilometre ile seyrederken aniden 100 kilometre sürata gelmeden önce belki bir süre 35 kilometre ile seyretmek, sizi gitmek istediğiniz yere daha çabuk getirecektir? Tabii gitmek istediğiniz yeri biliyorsanız. Doğu-Batı ilişkilerinde daha yavaş seyretmek her zaman daha doğru olur, kazalar daha sık önlenabilir. Doğru, esasen tutunabileceğimiz tek dal. Doğrunun ipine tutunup “kırmadan” doğruları paylaşmak da iletişimin sırrı.

12. Sayın! Saymicez işte! Sen misin, Siz misin?

“Siz” kelimesi giderek kayboluyor, belki biz de yakında, epeydir İngilizce’de, son on yıllarda İsveç’te olduğu gibi “sen”e geçeceğiz. Biz köylüler, kendi aramızda olsak kolayca bu “sen” hitabına geçer ve “siz”i tarihe gömeriz ama şehirli ve özellikle memurlar “sen/siz” farkına düşkündürler; gagalama sıralarına göre bir türlü sadede gelememe.

Lisanların evrimi, bu gagalama sıralarındaki verimsiz alışveriş ve yanlış anlaşmalar silsilelerine ışık turar ama, daha oralara gelmeden bir kural; “sen” hitabını da yaşlı olan teklif eder veya cinsi latif ve her iki taraf da kabul ettikten sonra “sen” denmeye başlanır. Daha genç olanın veya erkeğin teklifi görgü kuralına göre uygun değildir. Seçilme yaşına gelen her insan “siz” olmalı bence, bizim kültürümüzde de. Veya “siz” veya “sen” özel istisnalar dışında tek taraflı olmamalı.

Ben anne ve babama ve benden sekiz yaş büyük ağabeyime “siz” diyerek büyüdüm. Bizim nesilde bu

normaldi. Ancak yirmili yaşlarımda ağabeyime “sen” demeye başladım.

Aile içi gagalama ve vehmedilen bir üstünlüğün sürekli bezdirecek kadar erişkin yaşlarda da uygulanmasına bir örnek: Tanıdığım, aralarında iki yaş fark olan iki kız kardeşten ikisi de ellili yaşlara geldiklerinde bile bu gagalama sürüyordu. Hep kinaye hep kritik. Bir kez bile ifade edilemiyen takdir ve sonunda kardeşler arası iletişimde doruk noktası olabilecek şu altın sözleri sarfediverdi, çoktan makam arabası vb. olan başarılı genç kardeş; *“Abla yeter artık. Bir gün öleceğim ve tabutumun başına gelip söyleneceksin: Öyle yatma böyle yat”* diye!

Sigara konusunda gördüğümüz gibi, görgü kurallarına uyum ve toplumsal gereksinimler dayılanarak, yumruklaşarak falan çözülmüyor. Sakince çalışarak ve hedef belirleyerek ve netice itibariyle dernekler kurarak, kanunlar çıkartarak çözülüyor. Arabasından bir plastik poşeti yola atan hıyarla yumruklaşmak birşey değiştirmez ama gülümseyerek ikaz edebilecek bir konumdaysanız yapmak gerek. Zamanla plastik poşet sorunu da çözülecektir eminim, kararlılıkla! Ve sosyal bilinç ve baskıyla.

Anglo-Saksonların, yani İngilizlerin, Amerikalıların, Avustralyalıların en önemli kültürel başarıları,

yaşadığımız yüzyılda İngilizce'yi dünya dili yapmış olmalarıdır.

Acaba bu dilin bazı özellikleri, dünya dili olmasında etkili olmuş mudur? Yani İngilizce konuşan ülkelerin kültürel zaferinde bu lisanın bariz bir etkisi görülmüş müdür? Veya ekonomik başarılarında insanların birbirine eşit düzeyde davranmaları mı etkili olmuştur? Herhalde sonuncusu!

Almanca ve Fransızca ile yakın akraba olan ve her iki lisandan da köklerini alan İngilizce'nin, zengin kelime haznesi yanı sıra bir göze batan farkı, evrim sürecinde “sen/siz” farkını (thou-thee) kaybetmiş olması ve “sen ve siz”i bir kelimede (you) birleştirmiş olmasıdır.

İnsanlar arası ilişkilerde “sen/siz” farkı önemlidir. Hele hele erişkin insanın haklarını yaşamasında, belli bir saygıyı hissetmesinde, belirli bir demokratik sürecin diliyle belirlenerek genel olarak kabul edilen bir öge olarak yaşanmasında “sen/siz” farkı, bir kültürel temel taşıdır.

Amerika'da, İngiltere'de “sen/siz” yoktur. Amire veya büyüğe saygı “Efendim” (sir, ma'am) ile belirtilir. Fakat ilk tanışmada rahatlatıcı ve itişip kakışmasız “you” belirgindir. Her vatandaş ise, bir “Mr. Mrs. veya Ms.”dir.

Almanlar ise daha bir metodize etmişlerdir, “sen/siz” farkını. Örneğin, lise ikiye eş değer sınıfa kadar öğretmen öğrencisine “sen” diye ve öğrenci öğretmene “siz” ve “bay/bayan” filan diye hitap ederken, bir ders yılından ötekine talebe de “siz” ve “bay/bayan” oluverir. Onaltı yaşından büyük bir insana artık “sen” diye hitap edilmez. Eğer “sen” hitabına geçilecekse, büyük olan “sen” ve “ilk isim” hitabını teklif eder ve küçük olan kabul ettikten sonra her iki taraf da birbirine “sen” der. Yeni nesilde ise, baştan birbirine “sen” diye hitap etme yaygınlaşmaktadır.

Amerikalılarda ilk isimle hitap etmek çok yoğun bir samimiyetin ifadesi değildir. Daha ziyade şekilcilikten uzak olmanın bir yüzeysel simgesidir.

Türkiye’de ise hoca talebesine, bu talebe 30 yaşında da olsa, üst uzmanlık sürecinde olan 35 yaşında bir uzman da olsa, “sen” diye hitap eder. Bakan, 50 yaşındaki memuruna “sen” diye, başbakan 10 bin kişilik kuruluşun genel müdürüne “sen” diye hitap eder. Paşa, koskoca alay komutanına, teğmene, binbaşıya, albaya; bu adam ister hâkim, ister mühendis ister hoca olsun, “sen” diye hitap eder. Bunu doğal hakkı olarak görür.

Laubalilik mi, samimiyet mi?

Vay haline, eğer ast, bir mesafe tutmak gereksinimini duyarsa... Laubalilikten veya samimiyetten ya da kısacası densizlikten hoşlanmayan, 35 yaşındaki uzman veya 45 yaşındaki genel müdür, üstüne; “*Ben birbirimize ‘siz’ diye hitap etmemizi tercih ederim*” veya “*Ya ikimiz de birbirimize ‘sen’ veya ikimiz de birbirimize ‘siz’ diye hitap edelim*” desin bakalım; yer yerinden oynamaz mı? Türkiye’de “üstler”in yüzde 90’ı dünyalarını şaşırmasın mı?

Şu satırları yaklaşık 20 yıl önce yazmıştım:

Birisine, örneğin Öcalan’a “Sayın” denmesiyle büyük bir sorun yaşandı. Her insana saygı olunca bir katile Batı’daki “Mr. Müsyü veya Herr” anlamında “bay ve bayan” tek kelimedede oturdu dilimizde; “Sayın” demek ne zarar var? Bazı insana “Bay” bazısına “Sayın” diyerek iki sınıflı bir toplum mu (tekrar) yaratacağız? “Sayın” diyerek de “birey”e olan saygı gösterilemez mi? Aynı zamanda gereken mesafe de korunamaz mı? Adam “pedofil” olur ama “iyi bir yönetmen” olabilir, “katil olur” ama “iyi bir ressam” da. “Asılmasına karar verilebilir” ama ayrıca “aşağılamak” da mı gerek?

Hukuk hepimize gerekse ve hukukun da yanılabil-
diğini kabul ediyorsak, ki hukuk tarihi bu yanılığın
sil-silesidir, insana olan minimal saygıda anlaşabilme-
miz gerekir.

Konu “Sayın Erdoğan”, “Sayın Genelkurmay Başkanı” değildir. Doğal olarak “Sayın Bayan Gül” de değildir. Bu kişileri sevmek veya sevmemekle ilgili de değildir.” Mesafe tutmakla ilgilidir.

Bayan! Baymiycem işte!

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; “Sayın: Saygı belirtisi olarak konuşma ve yazışmalarda kişi adlarının önüne getirilen unvan, Bay: bey yerine kullanılan bir ünvan, Bayan: hanım yerine kullanılan bir ünvan.”

“Sayın”, bence cinsiyet belirtmeden kullanılan “Bay” veya “Bayan”dır. Bazıları “sayın”, bazıları sadece “Bay” olacaksa “Sayın” olana “Bay” dediğimizde apoletlerini sökmüş olmaz mıyız? Hakimler, hekimler, komutanlar, müdürler, savcılar hep “Sayın”, hastalar, memurlar, öğrenciler, zanlılar hep “Bay” veya “Bayan” olacaksa -yargılanacaksa hele hele ve yargılama sonuçlarının sağlığı belliyken- bu durum, toplumsal ahengi er veya geç yaralayacak bir unsur olarak karşımıza çıkmaz mı? Cinsiyet ayrımı olmadan hitap ayrıca lisanımızdaki bir ayrıcalıktır. “Sayın” kelimesinin Tatarcadan türetildiği söylenir. Türkçe’de güzelce yerleşmiştir de, ama kanunlara rağmen “bay/bayan” fazla da tutmamıştır zaten, zorlama ile kültür olmaz; ‘nayırlanamaz!’

Hitap konusuna başta değindim, bir detayı da burada belirtmekte fayda görüyorum: 1934 yılında çıkarılan 2590 sayılı kanun hâlâ yürürlükte, beraberce okuyalım:

Madde 1 – Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar.

Madde 2 – Sivil ve rütbe ve resmi nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır ve bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türkler yabancı Devlet nişanları da taşıyamazlar.

Madde 3 – Askeri rütbelerden adın başına gelmek üzere kara ve havada Müşürlere Mareşal, Birinci Ferik, Ferik ve Livalara General, Denizde Birinci Ferik, Ferik ve Livalara Amiral denilir. Generallerin ve Amirallerin derecelerini gösteren unvanlarla Deniz Müşürleri unvanlarının ve diğer askeri rütbelerin karşılıkları Ali Askeri Şûrası kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasdiki ile konulur.

Madde 4 – Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Hâlâ geçerli olmasına mı yanayım, “*Bey veya Hanım lâkaptır, hep büyük harfle yazılır*” diyene mi? “*Acaba parlamenterlerimiz yaptıkları işin karşılığında ortak hazinemizden aldıkları maaşları ve kıyak emeklilikleri hak ediyorlar mı*” diye de ciddi tereddütlerim yok değil. Yabancı devlet nişanı taşıyan yurttaşlarımızı yabancı elçiliklerin davetlerinde sıkça görüyoruz. Birbirlerine “Paşam” diye hitabeden generalleri de. Ayrıca çocuklarımız “Büyüyünce paşa olacak amcası” falan diye de yetiştiriyorlar.

“Ağabey” yani “Ağa” ve “Bey”den oluşan, artık “Abi” olan lâkap hem çok kullanışlı, hem de bu kadar yaygın iken, “Ağa” ve “Bey” tabirlerini yasaklayarak “kültürel devrim yapmak zor olmuş” diye de düşünmeden edemiyorum.

13. Giyim Kuşam

Klâsik görgü, “*Saat 18’den itibaren kahverengi takım, ceket falan giymeyiniz*” der. Çok şükür gare klâsik görgü, klâsik tarih gibi belirleyici değil ama bilinmesinde yarar olan bir şey. Bir ziyarete giderken saygınızı giysinizle de gösterebilirsiniz; temiz olması en asıl şart ama dikkat edin, zenginliğinizi giysinizle göstermek kolayca “görgüsüzlük” olarak algılanabilir. Eğer hayvan hakları bu denli yayılırken hele kürk giymek, artık bu devirde görgü ifadesi olarak en azından okumuş yazmış insanlarda algılanmıyor. Kılını kışını gösteren giysi de fazla reklâma kaçır, kendinizi fazla övmek gibi bir durum, bırakın biraz başkaları övsünler. Bazen de çok bekleyeceğiniz için artık işadamları bile kendi reklâmlarına, parayı verince düdüğü de çalmak isteyerek kendileri arzı endam ediyorlar. Kısa vadeli başarılar da böylece elde edilebilir ama, “Yunus Emre türü gönüllerde taht kurmak gibi çabalar da, sadece yorgun bir gülümseme elde edebilir” derim.

Görgülü insan gittiği ortama uyum sağlayacak bir giysi seçer. Yani akşam yemeğinde bikini, eğer pas-

tanın içinden çıkan kız rolünde değilseniz, uygun değildir.

Saç baş dağınık, gençlerde ve bazı sanatçılarda görülen “Ben anlaşılmayan bir dahiyim” pozları da hele yaşlanınca daha da kabak tadı verebiliyor. Hele o dâhilerden bazılarının gidip New York’ta yirmi dolar verince isimlerini basan Greenwich gazetelerinde mülakat bastırıp ülkeye servis etmeleri gibi hikâyeleri bilinince. Genelde zarafet azdadır, alçak gönüllüktedir ve lâf ishalinde veya gösterilerde, aşırı giyside, bağrış çağrışta değildir. Giysinle en fakiri de utandırma, kendini fazla önemseyen bir giyiniş tarzına gitme, sorunlarımızı içerik ile çözeceğimizi -paketlenme ile değil!- anladığın mesajını ver. Ama hangimiz güzel paketinden dolayı bir şey almadık, bir şeye kanmadık?

Giysi ve zarafet önemli, kendine verdiği önemi de yansıtır. Sen önemlisin! Tamam, dünyanın en önemli insanı olmasan da önemlisin, bu satırları okuduğuna göre en azından. Biraz kendine, üstüne başına, dikkat et. Moda ile çok şey değişiyor zaten.

14. Görgüsüz İnsanlarla Baş etme, Sosyal Baskı ve Tavır

Önemli işler uzun vadede çözülür. Anında çözül-
len bile, hep uzun vadeli bir birikimin sonucu olarak
anında çözülür. Çoğu insan da özel ve geneli birbiri-
ne karıştırır ve soyut ile somutu. Ben epeyce tütün tü-
ketmeme rağmen hep içmeyenlerin hakkından yana
oldum. Eskiden bir maçta yüzünüze üfleyerek sigara
içen bir cucumisi -Latince “hıyar” demek; bilimsel
konuşunca meramını anlatmak bazen daha kolay ola-
biliyor- sıkıysa uyarsaydınız, anında dayak yiyebilir-
diniz. Bazı şeyleri, doğru olduğunu bilmenize rağ-
men, uzun vadede çözmek gerek. Gene de direkt
uyarmak tehlikeli olabilir. Ama düzgün çoğunluklar
yaratarak, kanunla “sigara içmek” konusunda ülke-
mizde epeyce yol alındı değil mi sevgili ulusalcı kar-
deşlerim? Bunun tabii bir partinin diğer politikaları
ile bir ilgisi olmayabilir. Ama “Kralın hakkını krala
vermek” de hep bir vatandaşlık görevidir.

İnsanlar kendilerini, olduklarından yüzde 20 ora-
nında daha yakışıklı ve güzel bulurlar.

Justin Kruger ve David Dunning'in tarihe geçmelerine ve Nobel ödülü almalarına neden olan bulguları, yani "Dunning-Kruger sapması" adıyla literatüre geçen olay, kültürümüzde sağ duyumuzla yüzyıllardır "cahil cesareti" denenle aynı şey.

Metin çözme, araç kullanma, tenis oynama gibi çeşitli alanlarda yapılan araştırmaların sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: *“Yetersiz insanlar, niteliksiz olduklarını fark edemez, niteliklerini abartma eğilimindedir ve gerçekten değerli olanların niteliklerini görüp anlamazlar veya kabullenemezler. Eğer nitelikleri, belli bir eğitimle artırılırsa, niteliksizliklerinin farkına varmaya başlarlar.”*

İki uzman Cornell Üniversitesi'nde bir test yaptılar, çeşitli sorular sordular ve öğrencilere “testin sonucunu tahmin etmelerini” istediler.

Bu tür testler Stanford' ta da tekrarlandı, İsveç'te de. Özellikle, *‘Nasıl bir şoförsünüz?’* sorusuna cevapta, çoğu insanın “kendisini en iyi üst yüzde 20'lik gruba dahil etmesi” dikkat çekiciydi. Bunlara bakınca sanki “Çok zeki bir tür değiliz” düşüncem daha netleşiyor.

En başarısızların, yani sadece yüzde 10 ve daha az doğru yanıt verenlerin, “testin yüzde 60'ına doğru cevap verdiklerine inandıkları” ortaya çıktı.

En iyilerin, yani en az yüzde 90 doğru sonuç alanların en alçakgönüllü denekler olduğu, “soruların yüzde 70’ine doğru yanıt verdiklerini düşündükleri” görüldü.

Dunning ve Kruger bu çalışmalarıyla 2000 yılında Nobel Ödülü’nü kazandılar.

İki psikolog bu olaya “süperiorite ilüzyonu” diyorlar. İngiliz araştırmacılarca, “Downing efekti” de denilen bu haddini bilmeme olayında, erkekler genelde kendilerini olduklarından daha zeki, kadınlar kendilerini daha alçak gönüllü yani daha az zeki olarak algılıyorlar. Bir insana haddini bildirmemeye gayret etmek de yapıcı bir yaklaşımdır. Ters çarpışmaya, kırılmaya, neden olabilir. Zamana bırakıldığı anda her şey yerine oturacaktır.

Çalışan, kendi kapasitesini değerlendirmekten ve eksikliğini teşhis etmekten acizdir. Ama bu “yetersizlik + haddini bilmeme” mesleki açıdan, bir eksiye, artıya dönüşmesi de ürkütücü.

İşinde çok iyi olduğuna yürekten inanan “yetersiz”, kendini ve yaptıklarını övmekten, her işte öne çıkmaktan ve haddi olmayan görevlere talip olmaktan rahatsızlık duymaz. Aksine bunu bir hak olarak görür.

Bu arada, gerçekten bilgili ve yetenekli insanlar ise çalışma hayatında “fazla alçak gönüllü” davranarak öne çıkmayacaklar, yüksek görevlere talip olmayacaklar, kıymetlerinin bilinmesini bekleyecekler ve muhtemelen üstleri tarafından uyuşukluk ile suçlanacaklardır. Üstlerinin de genelde aynı tornada yontulmuş insanlar olması muhtemel.

“Kifayetsiz muhteris” de denir bu insanlara ve hırsları akıllarından fazla ise her türlü yan yola sapmayı da hakları olarak görebilirler.

Görgülü ve nazik olanlar da, görgüsüzler kadar cesur olmalıdırlar.

Cehalet, gerçek bilginin aksine, bireyin kendine olan güvenini artırır. Çaresizlik de. Onun için bazen çok okumuş ve bilmişler, doğru zamanı ıskalarken, daha az bilgililer doğru çözümü ve zamanın ruhunu yakalayabilir. Bilimsel doğruları sadece kendi çıkarımıza göre yorumlamamalıyız, ama bu keyifli bilgileri bilmekte fayda var ve bu bilgilerin düşüncelerimize ışık tutmasına izin vermekte.

“Birşeyi bildiğin zaman, onu bildiğini göstermeye çalış, bir şeyi bilmiyorsan, onu bilmediğini kabul et; işte bu bilgidir” der, Konfiçyüs!..

Diğerleri hep kötü ve görgüsüz, sen hep iyi ve gör-

gölü; bu mümkün değil, ancak zaman ayırırsan diğerinin içindeki iyi tarafı görebilirsin. Birine kızıp sinirleniyorsan, aman, şiddetten uzak dur; “O kişiyi tanımak ve anlamak için yeterince zamanın olmadı” demektir. Yargılama, anlamaya çalış.

Görgülü kişi gençleri yönlendirmek ile yükümlüdür. Yönlendirmek, “şımartmak veya ceza vermek” değildir. “*Sus! Senin aklın ermez*” demek de değildir.

Park lâmbalarını kıran çocuklar ve sessiz kalan vatandaşlar. Veya yolda arabaları çizen gençler ve gene tedirgin sessiz kalan yurttaşlar. Yere tüküren veya çöp atanlar ve gene sessiz gözlemleyen vatandaşlar.

Diğerlerinin hakkına saygı göstermeyi öğrenmek zorunda olan yurttaşlarız. Yani kısaca “Güç bende” havasına kapılan bir polis memuru, yanılmıyorsa 2009 yılında İstanbul’da olduğu gibi kendi dar dünya ve kafasına göre “*Mini etek giymek yasak*” diye, mini etek giyen bir kıza tekme atma hürriyetine sahip değildir.

Ama sokak lâmbasını kıran yeniyetme hıyara bunun toplumun hakkına zarar verme olduğunu anlatacak kadar da yürekli ve bilgili olmak zorunda her yurttaş.

Bilgiden yana sandığımız kadar büyük bir eksik yok bizim toplumumuzda, olan eksik de düzgün bir yönetim ile bugünün TV ve bilgisayar gibi imkânlarla kısa zamanda giderilebilir.

Zaten Anadolu'daki istilalar tarihinde inanılmaz şefkatli ve iyimser, saygılı bir toplum olmayı özümsemişiz.

Ama yürek konusunda anlamlı eksikliğimiz var, buradan bir sır ifşa edeyim. Kafası karışınca veya güven hissi içinde olunca, inanılmaz cesur insanlarız biz, ama vatandaş olarak da yüzyılların verdiği tecrübeyle olabildiğince ürkek bir toplumuz.

Ben de tam bunu anlatmak istiyorum; "İngiltere'de son istila 1066'da olmuş, bizde ise o zamandan beri kaç istila oldu ve Cumhuriyet'ten beri kaç darbe oldu" derken.

Oturup bu lâmbaları kıran çocuklara sükunetle, sabırla, sevgi ile tekrar tekrar anlatmak gerek o lâmbayı kırarak sadece kendi bindiği dalı kestiğini. O da zaten bir nevi yardım çağrısı olarak veya toplumdaki haddini sınamak için kırıyor, o lâmbaları.

Ama eğer çocuk hep "sen" ise büyük hep "siz" ise, sonra iş hayatında müdür hep "siz", memur hep "sen" ise. Subay "siz" ve asker "sen" ise, hasta "sen" ve

doktor hep “siz” ise, bu çocuk nasıl sorumluluk almayı öğrenecek? Nasıl özgüveni gelişecek?

Hele hele sonra Bakan bey “siz” ve vatandaş “Ananı al da git” ise? Yavaş yavaş bu birikimleri yaşadıkları doğa ve kültürel yoğunlaşmayı tamamlamış toplumlardan almak zorundayız ve buna ihtiyacımız olduğunu da kabul etmeyi. Almanya'da 16 yaşından büyük çırağa bile “sen” demek yasaktır. Kanun ile!

Okullarda Lise'ye geçen öğrenciye öğretmen “siz” demek zorundadır. İki taraflı “sen” demek iki tarafın da rızası ile olur ötesi ise laubaliliktir, densizliktir veya haddini bilmezliktir. Tabii ki çocuk bence 21 yaşına kadar çocukluk yapar ve bence 30 yaşına kadar tam olgunluğa ermemiştir insan yavrusu olarak ama 14-16 yaşlarında sorumluluk almaya alıştırmazsak, nasıl almayı öğrenecek ilerde? “*Sus! Senin aklın ermez*” diyerek mi?

Harvardlı artık sekseninde olan ve bir matematik profesörü olan dostum Herman Chernoff bana dert yanmıştı: “*Gençken biz hocalarımıza sir (sör=eferdim) derdik, onlar da bize ilk isimlerimizle hitabederlerdi, şimdi genç bir öğrenci bile ikinci konuşmamızda bana ‘Sana Herman diye hitap edebilir miyim?’ diye soruyor ve cevabını beklemeden de ilk isimle hitap etmeye başlıyor*” diyerek.

Harvardlı genç öğrencinin bilmediği veya takmadığı kural, bu teklifin kesinlikle daha yaşlıdan gelmesi gereği. Bu kuralı bilip de uygulayınca çok şey kazanırsınız. Yoksa olmadık yerde arkanızda bir pürüz bırakır ve göremediğiniz bir duvara kafanızı çarparsınız. Çin’de, Hindistan’da ilk isimle hitap edilmez, eğer çok samimi değilseniz. Amerikalılar hemen ilk isimle hitap ederler teklifsizce, ama görgülü Anglo-saksonlarda da bu teklif hep önce sosyal açıdan daha yaşlı olandan gelir. Başka davranış laubalilik ve görgüsüzlük olarak algılanır.

Yaşlı teklif edince gencin kabul etmeme hakkı da tabii ki var. Bir uzlaşma olmazsa insanlar mesafeli hitap tarzında kalabilir. Bu olmayan uzlaşma, gencin veya hanımın veya yaşlının mesafeyi tutma gereksiniminden kaynaklanır veya samimi saygısından. Ama zorla da güzellik olmaz, samimiyet de!

İnsan hakikaten bir şeyler öğrendiği insana arada “*Benim hocamdır*” diye iltifat edebilir otomatikleşmeden. Bu hitap, otomatikleşince içtenlik kalmayabilir ve insanlar aynı düzeyde fikirleşemez olurlar. Öğretmeniniz veya hocanız maaş almıyor muydu bu işi yaparken? Ee, ne o öyle yıllar yılı kekeleyemeden konuşamamak karşınızda; o insanın hiç saçmalama hakkı yok mu? “*Saygı ve hoşgörü göstermeyin*” demek değil ama, aman putlaştırmayın. Bu küresel ısın-

madan da, onun küçük bir tezahürü olan bazılarının kendilerince sorumluluk alarak teğet geçtiğini söylediği küresel ekonomik krizden de, sonunda bizler ancak daha az kibir ve daha çok ahlâk ile fikirleşerek çıkacağız, başka yolumuz da yok zaten. (Tartışma fiilini sevmiyorum, hep yarışma veya kavga etmek gibi geliyor kulağıma; bu sinerji yakalaması konusunda sanki Türkmenistan’da öğrendiğim “fikirleşme” fiili daha cazip geliyor).

Bireye hak ve sorumluluk vermek gerek. Kanunları işler hale getirmek ve bilmin gereklerine göre daha adil olarak sürekli düzenlemek!

Arabalarını patinaj çekerek kullanan hıyaran da fiyaka budalalıklarından, hem gürültü kirliliği ile, fazla benzin yakarak, hem de trafik terörü estirerek ortak hakka saygısızlık etmektedirler, lâmbayı taşla kıran yeniyetme de! Kendi çıkarımız için yaza söyleye bu konuları işlemek zorundayız.

Konfiçyüs’ten bir söz daha: “*Kitleler cezalarla düzene sokulurlarsa, yozlaşmış; karizma ve nezaketle yönetilirlerse, bilinçli ve dürüst olurlar!..*”

15. Lisanda Görgü, Dilbilgisi ve Sosyal Sinyaller

Bir kelimenin anlamını bilmediniz mi? Yanlış telaffuz mu ettiniz? Pat diye size cahil yaftası yapışabilir. Bir sınıfa, bir fikre ait olmadığınızın resmi olarak algılanır. Dürüst olalım hangi birimiz, bizim alıştığımız şekilde “bir tek kelimeyi kullanmadı” diye başkasını -en azından içimizden- aşağılamadık ve türümüze özgü bir şekilde tepeden bakmadık? Gelişen dünyada artık azınlıkların da, göçmenlerin de sizin, benim zeka ve duygu kapasitemizde insanlar olduğunu yavaş yavaş anlamaya başlıyoruz. Dillerin evrimini anlamak, bu hatayı yapmamak için son derece önemli; ayrıca eğlenceli bir olay; bunu kavrayıp özümsemek.

Dil değişen bir iletişim aracıdır. Görgü, “sinyalleşme” ise, dil de önemli bir parçası. Diline özen göstermek önemlidir ama çok da abartmamak ve kimseyi hatalarından dolayı aşağılamamak da önemlidir. İletişimde saygı esas. Yani eğitimi, dilbilgisi seninle aynı düzeyde olmayanı, acayip yabancı kelimeler

kullanarak aşagılama! Bir şey anlatmak istiyorsan dosdoğru anlat. Dilin ne olduğunu anlamak, dil konusunda nezaket ve anlayış göstermek için önemlidir. Görgü kuralları gibi dil de “Öğren öğren bitmez” bir olay ama son derece de zevkli ve keyifli. En yakın kuzenlerimiz Neandertallilerin neslini bundan yaklaşık 25 bin yıl önce muhtemelen biz tüketmişiz. Antropologlar bizi türümüzün yani karaderili, sarı derili veya beyaz derili olalım “homo sapiens” denen türümüzün bu kuzenlere olan üstünlüğünü, gırtlığımızın daha gelişmiş olmasına yani daha ayrıntılı ses çıkartıp detaylı anlaşılabilmemize bağlıyorlar. Daha iyi iletişim yeteneği o zaman da, bugün de inanılmaz bir üstünlük demek. Nasıl daha yüksekte, mesela And Dağları’nda nesillerce yaşayanların göğüs kafesleri -oksijen ihtiyacı daha çok olduğu için- daha büyük oluyorsa, veya çölde veya ekvatora yakın yaşayanın derisi daha çok kararıyorsa, dil de liderler ve ihtiyaçlarca belirlenecektir. Primatolog yani maymun bilimci Frans de Waal, bir lider maymunun ayağına diken batıp da bir ayağını bir süre hafif topallayarak arkasından çektiğini gözlemlemiş; bunun üzerine birçok genç maymunun onu taklit ettiğini ve hatta lider maymunun ayağı düzeldikten sonra gençlerin havalı bir şekilde hâlâ topallayarak yürüdüklerini paylaşır “İçimizdeki Maymun” isimli kitabında.

Düşleyin: Tarih öncesinde bir kabile, büyümüş ve bölünmüş. Bir bölüm dağda yaşamaya başlamış ve bir bölüm ovada kalmış. Temas azalmış, ayrı diller oluşmuş, ayrı kültürler ve inanç sistemleri. Bu gelişimi 10 veya 20 yıl olarak değil de birkaç 1000 yıl olarak düşünün, buz çağını düşleyin!

Bu aynı kabilenin insanları ne kadar farklı olacaklar değil mi? Dilleri farklı, alışkanlıkları farklı, dinleri farklı. Birbirlerine karşı doğal olarak sapmalı -önyargılı. Diğerlerini kendilerine benzetince daha kolay kontrol edebileceğine, daha güvende olacağına inanır insanlar. Farklı olanlardan da doğal olarak çekinir. Kendine benzemesi için baskı kurar, kavga da eder, hile de yapar, daha güçlü olduğunu sanan veya olan, çıkarı olduğuna inanan insanlar.

Çocuklar anne ve babalarına bakarak dünyayı öğreniyorlar, taklit veya mimesis. Birkaç bin yıl geçince de mimikri veya gerçekten organik yani genetik farklar ortaya çıkmaya başlıyor.

İnsan, çocukluğunda gördüğü düzene, sıraya oturtmak ister dünyayı. Tabiatımızdaki dürtümüz ile galama sırası benzeri bir hareket tarzıyla. O nedenle dogmalar inatla ayakta kalabiliyorlar, yüzyıllarca. Karadeniz ağzı ve Ege ağzı arasındaki fark da böyle oluşmuş: İngilizce'nin dünyada Avustralya veya

Amerika'da ve İngiltere'de farklı olması veya Azerbaycan'daki ve Türkiye'deki Türkçe'nin farklılıkların oluşumu aynen böyle. Bu geçişlerde somut kanıt mı arıyorsunuz? Hangi biri sizi tatmin edecek, eğer melodiyi göremiyorsanız?

(Alamancı Türkçesi ve Türkiye’de kalanın Türkçesi arasındaki farkın 10 senede nasıl oluştuğuna kendiniz bizzat şahit olmadınız mı?)

Her insan, 10 sene, 20 sene içinde dilin nasıl geliştiğini eski gazetelere bakarak saptayabilir. Türkiye Türkçe’si ve Türkistan’da konuşulanan arasındaki farkları böyle bakınca kavramak kolay. Hatta aynı şehirde yaşayan genç ve yaşlıların dillerindeki farkı da gözlemlemek çok basit.

Gençlik ile bugün 50-60 yaşında olanların lisanları ne kadar farklı; bu sadece doğal değil taraflar arasında istenen bir fark, aynı zamanda nesillerin kendi kodları doğal olarak oluşuyor.

Tabu kelimesi -“kutsal yasak” anlamında- 1777'de Polinezya’daki Tonga Adası’ndan James Cook tarafından alınıp dünya lisanlarına kazandırılmış. Orada bu kelimeyle karşılaşan kaptan, kelimeyi kullanmaya başlayınca tüm dünya dilleri birkaç yüzyılda devrıldılar.

Maymun örneğini anımsadınız mı? Ben İngiltere’de “the” kelimesinin bir zamanlar peltek bir lider zamanında yerleştiğine şahsen sahiden inanıyorum, şaka bir yana.

Bilimsel dil ise hem bilmeyeni dışlamak, hem de bir anlamda tabulara rağmen her şeyi kaba olmadan konuşabilme gereksiniminden doğar. Bilim de bu gereksinimleri anlayınca inanılmaz zevkli bir uğraşa dönüşür. Dilbilimden bir örnek: Aynı kökenden olan Türkmenistan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Silahlı Kuvvetlere Türkmenistan’da “Yaraklı Kuvvetler” denir. Yarak, “kılıç veya silah” anlamında. Kadınların da silahlı kuvvetlerde hizmeti, “Kadınları da yarak altına almak gerekir” gibi oluveriyor. Aynı lisan ve başka temaslar apayrı tabular. Tek kelime ile kimsenin kimseyi yargılamaması gereğinin altını çizmek için bu örneği verdim. Tabii internet çağı öncesinde bu tür bilgi kolayca yayılamıyor, doğal sansüre uğruyordu. Mizah da ne denli büyük bir güç değil mi?

İşi yapan kelimeyi yaratır ve kimin kimden aldığı çok da önemli değil, tüm kelimeler insanlığın ortak hazinesi. Fazla aşağılık duygusu ile illa her şeyi Türkçeleştirmeye çalışarak kimsenin anlamayacağı yeni kelimeleri masa başında üretmek yerine, yeni bilimlerdeki yeni kelimeleri kısmen olduğu gibi almak

sorun değil, çözüm getirir; radyo ve televizyonda olduğu gibi. Yoksa Selçuk Erez’in Milli Fizik / Milli Kimya kitabında yazdığı tür komik bir duruma düşmemiz işten değil. Almanlar bu konuda bizden daha inatılar, “uzak görür” diyorlar (Fernseher) televizyon yerine, “sıcak tutma aydanlığı” (Warmhaltekanne) termos yerine. Eh sınıf birincisi olma inancı da bir iteleyici faktör tabii. “Darwinizm” denileni, bugün çok şükür artık Darwin zamanında çok daha fazla netleşen “Evrimbilim” denileni ve o zamanın daha az anlaşılan bilim değerini anladığın kadarıyla “Ben bilirimci” bir tavırla uygulamaya kalkınca, insanın (ve insanlığın) başına işler geliyor tabii.

Babil’deki dil karmaşası gibi eski hikâyelerde ve ya mitolojilerde doğruyu aramaya gerek yok. Evrim bize sadece hayvanların değil lisanların da insanlar arasında nasıl geliştiiğini yeterince açık bir şekilde gösteriyor, eğer tabii biraz okuyup tarih öncesindeki buzul çağlarında hemcinslerimizin nasıl geliştiiğini ve ayrıldıklarını idrak edebilecek kadar dingin bir şekilde bakmayı başarabilirsek...

Plân yapma, etkin ve huzurlu bir şekilde yani (pro)aktif olarak gününüzü, ayınızı, yaşamınızı plânlama çok anlamlı bir ferahlık getirir yaşamın akışına. Paranızı plânlayabilme gibi. Öğrenip yapamasanız

da, yaşam sizi ordan oraya iteler. Niyet etmek kültürümüzde zaten var. Yalnız, yapamayacağınızda da saf tutmak.

Az tabulu, bol görgülü bir gelecek için çabalayalım. Malum bir “küçük cihad” vardır, başkalarını ikna etme uğraşı; bir de “büyük” olanı, o da kendimizle uğraşmak ve bu da özür dileyebilmeyi de gerektirir.

16. Özür, Teşekkür ve Uzlaşma

Görgülü insan hata yapmayan değil, özür dilemesini bilendir. Ne kadar çok teşekkür edersen o kadar çok cennette yaşarsın. Karşıdakini anladığını gösterirsin, onu özendirirsin, desteklersin, “*Marifet iltifata tabidir*” derler. Özür dilemek ise soyutu ve karşındakini algılayabilme yeteneğini gösterir.

Genelde sandığımız kadar zeki olmayan, tembel yaratıklarız. Özür dilemek ise çalışmayı içerir. Zor bir iştir. Ama görgünün yaşta değil başta olduğunu gösterir. Randy Pausch, her okuyucunun biraz vakit ayırıp internetten son dersini izlemesini dilediğim genç yaşta pankreas kanserinden ölen bir adam; özür dilemeyi üç aşamada paylaşır: “Özür dilemek, kendi hatan olduğunu söylemek ve düzeltmek için ne yapabilirim” diye sormak. Yani karşı tarafı anlamak gerek. Özür dileyecek kadar vakit ayırmak gerek. Paylaşmak gerek ve sonra da çalışmak gerek, zararı telafi etmek için. Doğal olarak kaçış yolu varsa yan çizmeyi tercih ederiz, ama esas sinerji ve zenginlik kaçmayıp zor olanı yapmakta. Gelin size bir sır vereyim; “içtenlik”

kadar sihirli bir kelime daha var: “üşenmemek!”

Çatışma doğanın bir parçası. Uzlaşmak için de önce uzlaşmaya gereksinim duyacak kadar yoğrulmuş olmak gerek. Sonra uzlaşmanın nasıl olacağını da bilmek (öğrenmek) gerekir. Uzlaşma için “olmadan olmaz” ise önce haddini bilmektir.

Kişiler arası şiddete varan çatışmalarda olsun, kültürler arası veya milletler arası çıkar olarak algılanan çatışmalar olsun genelde vehimden kaynaklanır. Objektif bir çıkar için olan çatışmada bile efendice, akıl /mantık/izan ve insaf çerçevesinde uzlaşmak daha kârlıdır.

Bu “akıl, mantık, izan ve insaf” ifadesi, İngilizce’deki “fair” kelimesinde evrensel lisana girmiştir. “Fair” bir şekilde kaybetmek, “fair olmayan” bir şekilde kazanmaktan uzun vadede daha kazançlıdır. Basitçe; kazanırken arkada kin ve nefret tohumları bırakmak akıllıca değildir. Ama gene hep yapılıyor, istemeden de olsa bazen yapıldı zannediliyor ve kin güdülüyor vs. Malzeme bu.

Uzlaşma doğuştan var olan bir beceri değildir. Pes etmek de değildir. Eğitim sonunda doğuştan var olan becerilerin alışkanlık haline gelmesi ile oluşan bir alışkanlık, bir sanattır. Uzlaşma ilâhi adalettir.

Uzlaşmaya yatkın olabilmek için önce uzlaşmanın her zaman uzun vadede şiddetten daha kârlı olduğunu anlamak gerek. Uzlaşamayacağımızda uzlaşmak da sıkça gereken bir durumdur (agree to disagree). Taraflar uzlaşılmayan olayı daha iyi özümsemek veya daha derinlemesine fikirleşmek için süre kazanırlar.

Uzlaşma için kaba güce harcadığımıza yakın bir enerji, vakit ve para harcamak gerektiğini anlamak gerekir.

Sadece güdülerimize bırakırsak uzlaşma kendiliğinden oluşmaz. Bunun için; karşı tarafı dinleyip anlamaya çalışmak gerekir.

Uzlaşmak, Çözüm üçgenini özümsemektir, yani;

1. Gerçeklerden yola çıkmak (Vehimden veya kibirten değil, şu anki gerçeği tanımak, anlamak ve bu noktadan yola çıkmak),
2. Sorumluluk almak,
3. Denge (Yani karşı tarafı anlamak veya karşı tarafın anlaması için gereken süreye saygılı olmak, bambaşka açılardan yaklaşmak) gerekir. Zaman bu sürecin ruhudur.

Avurt damarları şişmiş birbirine söven politikacılar; Halk bunu istiyor mu?.. Sanmıyorum.

Uzlaşma bir alışkanlıktır, bilinç düzeyinde olmasında sonsuz fayda vardır.

Uzlaşma alışkanlığını edinmek kibirden veya vehimden, hüsnü kuruntudan arınmaya çalışmayı içerir.

Bu da uzlaşılacak olayın boyutuna göre, uzman kişilerden “arabuluculardan” yardım almayı da isteyecek kadar alçakgönüllülük içerir.

Arabulucu bir hâkim değildir, sonunda bağlayıcı bir karar veren de olmamalıdır. Sadece tarafların olayı çeşitli boyutları ile anlamalarını kolaylaştıran bir yardımcıdır. Uzlaşmayı ancak çatışan taraflar sağlayabilir. Uzlaşmanın en kârlı yol olduğunu anlayarak.

Uzlaşma, Uzlaşmamadan daha kârlıdır!

Uzlaşma sonunda hep bir transzendenz (aşma) yani karşı tarafı anlayabilme olayıdır. Aşmaktan kasıt, aynı zamanda egoyu aşmayı da içerir. Somut bir örnek verecek olursam, Fettullah Gülen 200 kadar okul kurmuştur ve hiçbirisi de kendi adını taşımaz. Bu gerçek bile isimlerini bir tarafa çakmak üzere yetişenleri ve kendi isimlerini hayır kurumlarına veren işadamlarını vs. tedirgin etmeye yetmektedir. Uzlaşma abstrakt, yani soyut düşünebilme yeteneğini gerektirir ki bu alışkanlık da edinebilir ve eğitim ile paylaşılabiliyor bir olgudur.

Arabuluculuk maymunlarda da görülür. Türlü kültürlerde muhtemelen tarih öncesinden kalan uzlaşma yaklaşımları vardır. Alevilikte arabuluculuk bir gelenek haline gelmiştir.

Uzlaşmaya ihtiyaç, sürü halinde kalmamıza olan ihtiyaca eşdeğerdir. Bu gezegendeki sorunları da tekil olarak çözemeyeceğimizi anlamaktan geçer.

Şiddette ise, daha fazla zarar göreceğimizi de anlamaktan geçer.

Gandhi şöyle der:

Sözlerimiz düşüncelerimize dönüşür.

Düşüncelerimiz duygularımıza dönüşür.

Duygularımız davranışlarımıza dönüşür.

Davranışlarımız alışkanlıklarımıza dönüşür.

Alışkanlıklarımız ise değerlerimize, kutsal addettiğimiz şeylere ve karakterimize dönüşür ve karakterimiz kaderimize dönüşür.

Yani nazıkçe demek istiyor ki: “*Cep telefonunda bağırma alışkanlığınızdan lütfen kurtulun!..*”

Sözlerimize ve de ses tonumuza dikkat etmek zorundayız. Alışkanlıklarımızı ise duruş veya daha ziyade yaklaşımımızı (Einstellungseffect) ile belirleyebiliriz; Mesafe tut! Ve düşün!..

Örnek olmadan, eğitim olmadan bunu doğal güdülerimizle halletmeye çalışırsak bu gezegende çok sayıda gereksiz ölüm ve acıya sebebiyet veririz.

Çatışma yaşamın vazgeçilmez bir belirtisidir. Uzlaşma kültürü, kişiler arası çatışmalarda olsun, uluslar arası çatışmalarda olsun, edinilen bir beceridir. Uzlaşmadan daha kârlı bir çözüm olmadığını anlamak ise süreci kısaltır. Çözüm hep karşı tarafı dinlemekten geçer. Toplumun (yani uzlaşamayan kişilerin) bilinç seviyesi (ortak akıl) ve doğrunun etrafında saf tutabilmesi, çözümde ve süreçte belirleyicidir.

16. Sonsöz

Görgü gibi uçsuz bucaksız bir konuyu modernize ederek ve güncel bir şekilde kısa kısa 15 başlıkta toparlamaya çalıştım, okurken eğlenmenizi de amaçladım. Doğal olarak kendi deneyimimle sınırlı ama ileriye yönelik yani bundan yıllar sonra da geçerli olabilecek bir kurallar kitabı yazmayı amaçladım. Hiç kimse ve doğal olarak bir kişinin davranışı veya ürünü mükemmel olamaz ve hoşgörü, içtenlik ve saygı esastır. Kusurlarım için önceden özür dilerim.

Kitapta biraz yazarın özgeçmişinden de birkaç satır bulunması adetten. Malûm “civilisation” veya medeniyet (Medine), “şehirli olmaktan” gelir. Eskiden şehirde olanların sayısı daha azdı, şimdi köylülerden daha fazla. İnsan nüfusu arttıkça birbirimizle balık istifi misali yaşarken, bazı kuralları bilmek ve uygulamak zorunda kalıyoruz.

Annem Mhrizafer Köstem Tolon, 1930’lu yıllarda İstanbul’daki Amerikan Kız Koleji’ni bitirip Ann Arbor Michigan da sosyoloji okudu. Dünya Savaşı nedeniyle yurda dönüp Ankara Üniversitesi’nde eği-

timine devam etti. Babam Dr. Nurullah İhsan Tolon 1920 ve 30’lu yıllarda Almanya’da okudu ve doktora yaptı. Sonra Zirai Donatım Genel Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve iki dönem milletvekilliği yaptı. Ağabeyim Hasan Tolon diplomat idi. Ben yurtdışında çeşitli ülkelerde bulundum. Lise ve üniversiteyi Almanya’da okudum ve orada doktora yaptım. Hekim olarak yurt dışında ve içinde çalıştım. Şimdi çiftçilik yapıyorum ve son sekiz yılda Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Uzun Yaşam ve Uzlaşma ve İzmir Ekonomi Üniversitesi’nde Doğa Bilimleri dersi verdim.

Çinli bir tarih profesörü olan Xiaoyuan Liu, “Çin’deki adap” hakkında yazdığım bir kaç cümleye ışık tuttu, aynı şekilde Hindistan’dan emekli büyükelçi dostum Reena Pandey de “Hindistan’daki adap” konusunda yardımcı oldu, kendilerine ve tabii Karikatürler için Tan Oral ve Prof.Oğuz Dicle’ye gerek redaksiyon ve edisyon ve gerek sohbetlerde bu kitabın ilk internet versiyonu için katkılarından dolayı Öcal Uluç dostuma teşekkür ediyorum.

Dizin

Bibliografya :

- 1) Eine Frage Herr Knigge: Moritz Freiherr Knigge und Michael Shel-
lenberg: Bastei Lübbe 2008 Bergisch Gladbach Almanya.
- 2) Town & Country Modern Manners: Ed. Thomas P. Farley Hearst
Books NY 2005 ABD.
- 3) Dude, That's Rude!: (Get Some Manners) Pamela Espeland and Eli-
zabeth Verdick Mexico 2007.
- 4) The Little Book of Etiquette: Dorothea Johnson 2010 Pa ABD.
- 5) Nevin Meriç: Adabı Muaşeret Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değiş-
mi(1894-1927) Kapı Yayınları 2007.
- 6) Mustafa Necati Bursalı: Adabı Muaşeret/Edep Ya Hu, Çelik Yayıne-
vi, 2006.
- 7) Abdülkadir Halit: Adabı Muaşeret, Rehber Yayınları,2006

Son Sayfa